

*Мейтн
Хейр*

ЯК

ЗУПИНИТИ

ЧАС

Метт Хейг
Як зупинити час

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля» 2018

Публікується з дозволу Canongate Books Ltd, 14 High Street, Edinburgh EH1 1TE

Перекладено за виданням: Haig M. A How to Stop Time / Matt Haig. – Edinburgh: Canongate Books, 2017. – 336 p.

Переклад з англійської *Таїсії Івченко*

Дизайнер обкладинки Оксана Драчковська

Електронна версія створена за виданням:

Г29 Як зупинити час: роман / Метт Хейґ; пер. з англ. Т. Івченко. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. – 320 с.

ISBN 978-617-12-4223-4

ISBN 978-1-78211-861-9 (англ.)

© Matt Haig, 2017

© Hemiro Ltd, видання українською мовою, 2018

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад та художнє оформлення, 2018

* * *

Присвячую Андреа

Я часто згадую ті слова, які сказав мені Гендріх у своїй нью-йоркській квартирі понад сто років тому:

– Перше правило: не закохуватися. Є ще низка правил, але це головне. У жодному разі не закохуйся. Не кохай. Навіть не думай про кохання. Дотримуйся цього правила – і все буде добре.

Я дивився крізь дим його сигари у вікно. А за вікном у Центральному парку лежали повалені дерева, які повиривало буревієм.

– Сумніваюся, що зможу колись покохати ще раз, – мовив я на те.

Гендріх усміхнувся якоюсь диявольською посмішкою.

– І добре. Можна любити їжу, музику, вино та сонячні ранки в жовтні. Можна любити водоспади та запах старих книжок. Але любити людей не можна. Чуєш? Не прив'язуйся до людей. Намагайся відчувати якомога менше емоцій до тих, хто з'являється у твоєму житті. Інакше втрачатимеш здоровий глузд...

Частина перша

Життя серед поденьок

Я старий.

Це головне, що я маю вам сказати. І ймовірно, вам буде важко в це повірити. Якби ви мене зустріли, то дали б мені не більше сорока. Але ви б сильно помилилися.

Я старий. Я древній. Як дерево, як венус^[1] чи як картина епохи Ренесансу. Щоб вам було простіше, я скажу дату. Я народився більш ніж чотири сотні років тому, третього березня 1581 року. Народився у кімнаті своїх батьків на третьому поверсі невеличкого французького замку, що тоді став мені за дім. Той день, вочевидь, видався теплим як для березня, бо моя мати попросила повітря повідчиняти усі вікна.

– Господь тобі посміхнувся, – сказала мати. Могла б ще додати, що з тих пір Його посмішка залякла у гримасі. Якби, звісно, Він взагалі існував.

Моя мати померла вже дуже давно. А я ні. Розумієте, я хворий. Хоча хвороба й не зовсім годяще слово для цього. Від хвороб людям стає погано, і зрештою вони помирають. А у мене швидше не хвороба, а особливий стан. Рідкісний, але не унікальний. І знають про нього лише ті, хто сам від цього страждає.

Ви не знайдете жодної згадки про мій стан у медичних журналах. У нього немає офіційної назви. Уперше згадка про нього з'явилася в медицині у 1890-х – тоді один лікар назвав його «анагерія», але ця інформація так і не поширилась, і невдовзі ви зрозумієте чому.

* * *

Ця особливість, будемо так її називати, розвивається десь у підлітковому віці. Як саме? Та взагалі-то ніяк. «Хворий» взагалі не підозрює про свій стан. Кожна людина прокидається вранці та бачить у дзеркалі одне й те саме обличчя – день за днем, тиждень за тижнем, місяць за місяцем. Люди не схильні помічати дрібних змін у собі. Так і хворий. А ось із роками він усе ж таки починає помічати, що не старішає.

Насправді старішає. Але набагато повільніше за звичайну людину. Кожен хворий на анагерію старіє індивідуально, але в середньому в п'ятнадцять разів повільніше від решти людей. Хтось, може, у тринадцять, але я – у п'ятнадцять.

Тож ні, ми не безсмертні. Наші тіла та розум все одно змінюються з часом, але згідно з останніми науковими відкриттями дегенерація молекул, перехресне зшивання клітин, клітинні та молекулярні мутації (а особливо мутації ядерної ДНК) відбуваються з інакшою швидкістю.

Колись моє волосся посивіє та, може, навіть зовсім випаде. Можливо, я страждатиму на остеоартрит, а слух погіршиться. Пресбіопія^[2] уникнути мені теж не вдасться. Зрештою я почну втрачати м'язову масу та рухливість.

Також анагерія забезпечує міцний імунітет, який захищає хворого від більшості (але не від усіх) вірусних та бактеріальних інфекцій, але з часом і він ослабне. Не буду надто втомлювати вас науковими термінами, лише скажу, що можлива причина полягає в тому, що в молоді роки наш кістковий мозок виробляє більше гемопоетичних стовбурових клітин (це ті, з яких потім утворюються клітини крові). Мабуть, варто зазначити, що ми все одно ніяк не захищені від голоду чи травм.

Тож не треба вважати мене кимось на кшталт привабливого вампіра, що назавжди застряг у своїй молодості. Хоча іноді відчуття таке, що ти дійсно тут назавжди, бо між смертю Наполеона та першим кроком людини на Місяці минає років десять – якщо спиратися на зовнішність.

Чому люди про нас не знають? Одна з причин полягає у тому, що вони не готові в це повірити. Як правило, люди не сприймають речі, що виходять за рамки їх звичного світогляду, тому якщо ви скажете комусь, що вам чотириста тридцять дев'ять років, то скоріш за все почуєте: «Ти що, божевільний?» Ну або ж вас уб'ють.

Інша причина, через яку про нас не знають, – це організація, що нас захищає. Життя будь-кого, хто відкриє наш секрет та повірить у нього, значно вкоротиться. Тож небезпеку становлять не тільки звичайні люди, але й ми самі.

Шрі-Ланка, три тижні тому

Чандріка Сеневіратне лежала в тіні дерева метрів за сто від задньої стіни храму. Очі в неї були заплющені, а обличчям, укритим глибокими зморшками, повзали мурахи. Я почув шурхіт у листі та підняв голову. На гілці сиділа мавпа та кидала на мене засудливі погляди.

Я попросив водія тук-тука^[3] відвезти мене до храму, щоб спостерігати за мавпами. Він же й повідомив мені, що цей вид з червоно-коричневим хутром та майже лисою мордою називається рілева^[4].

– Цей вид майже зник, – сказав водій. – Вони залишилися тільки тут, і їх вкрай мало.

Мавпа чкурнула від мене геть та швидко зникла в листі інших дерев. Я взяв долоню жінки – вона була холодна. Думаю, вона лежала тут уже з добу. З очей потекли сльози. Емоції важко здолати – мене охопив жаль, полегшення та страх. Було шкода, що Чандріка вже не відповість на мої запитання. А ще відчувалося полегшення від того, що мені не доведеться її вбивати. Адже інакшого виходу не було.

Полегшення переросло у щось іще. Може, це від стресу, чи спеки, чи від бітара аппи^[5], що я зїв на сніданок, але мене знудило. І тут я чітко зрозумів: я так більше не можу.

У храмі не було телефону, тому довелося дочекатися, поки я повернуся у свій готель у старовинному місті-фортеці Галле. Тут я сховався під москітну сітку, над якою марно крутив свої лопаті вітрогін, і зателефонував Гендріху.

– Ти зробив те, що мав? – спитав він.

– Так, – відповів я, хоча це була лише наполовину правда. Зрештою, результат усе одно був таким, якого він вимагав, тому яка

різниця? – Вона мертва. А ти знайшов її? – поставив я своє звичне запитання.

– Ні, – так само звично відповів він. – Поки що не знайшов.

Поки що. Це був гачок, на якому він тримав мене вже десятки років. Але цього разу я мав інші думки.

– Гендріху, будь ласка, давай припинимо це. Я хочу звичайного життя. Я більше не хочу цього робити.

– Нам треба зустрітися, – зітхнув він. – Минуло вже багато часу.

Лос-Анджелес, два тижні тому

Гендріх повернувся до Лос-Анджелеса. Він поїхав з цього міста ще в 1920-х, тому наразі вже можна було повернутися, бо тих, хто міг би його впізнати, вже немає. Гендріх мав великий будинок у Брентвуді^[6], що слугував штаб-квартирою для організації «Альбатрос».

Брентвуд ідеально підходив для таких цілей: великі будинки, що ховаються за високими парканами, запах герані звідусіль, майже жодних перехожих на вулицях, і взагалі усе – навіть дерева – настільки ідеальне, що аж гидко.

Гендріх сидів у шезлонгу коло басейну з ноутбуком на колінах, і його зовнішність мене шокувала.

Зазвичай Гендріх виглядав майже однаково, але не цього разу. Я просто не зміг не помітити, що він став *молодший*. Ні, звісно ж, він і досі був старий та мав покручені артритом суглоби, але він точно виглядав краще, ніж сто років тому.

– Вітаю, Гендріху. Маєш чудовий вигляд.

Він кивнув, наче я не повідомив йому нічого нового.

– Ботокс. І підтяжка брів.

Схоже, він не жартував. Наразі він жив під легендою пластичного хірурга, що відійшов від справ і переїхав із Маямі до Лос-Анджелеса (останнє мало пояснити, чому в нього тут немає колишніх клієнтів).

Звали його Генрі Сільверман («Срібна людина! Непогано звучить, еге ж? Наче супергерой на пенсії. Що не така вже й неправда»).

Я сів на другий шезлонг поруч. Його служниця Розелла принесла дві склянки смузі кольору заходу сонця. Гендріх узяв свою, і я помітив, які ж старі в нього руки: коричневі плями, обвисла шкіра, великі набряклі судинки. Обличчя легше виправити, ніж руки.

– Плоховник. Смак просто огидний, спробуй.

Мене завжди дивувало, як ретельно Гендріх слідкує за змінами. Здається, він завжди так жив – з 1890-х так точно. Хоча й багато

століть тому він, мабуть, продавав тюльпани та був так само в курсі всього. Він був найстаршим з нас, але йому краще за всіх вдавалося дотримуватися усіх тенденцій сучасності.

– Віч у тому, – продовжив він, – що в Каліфорнії єдиний спосіб удавати старіння – це виглядати молодшим. Якщо твоє обличчя виглядає більш ніж на сорок, люди починають ставитися підозріло.

Ще він розповів, що прожив кілька років у Санта-Барбарі, але там стало нудно.

– Це миле містечко. Наче рай, хіба що машин побільше. Але в раю зовсім нічого не відбувається. У мене там був будиночок у горах, і я щовечора смакував чудові місцеві вина. Але скоро почалися напади паніки. Тільки-но уяви, я живу вже понад сімсот років і досі не знав таких проблем! Я пережив війни та революції – і нічого. Але варто було мені влаштуватися в тому милому будиночку в Санта-Барбарі, як я почав прокидатися ночами з несамовитим серцебиттям та відчуттям, наче мене закрили усередині мене. У Лос-Анджелесі все інакше. Тут спокійніше і...

– Спокій. Добре, мабуть, відчувати спокій.

Він якусь мить уважно мене роздивлявся, наче я був витвором мистецтва з якоюсь загадкою.

– Томе, у чому річ? Ти що, скучив за мною?

– Щось таке.

– Невже в Ісландії так погано?

Я вісім років прожив у Ісландії, перш ніж отримав те невеличке завдання на Шрі-Ланці.

– Там самотньо.

– Я думав тобі кортить побути на самоті після життя в Торонто. Ти ж сам казав, що справжню самотність можна відчути лише в оточенні людей, еге ж? Крім того, Томе, не мені тобі казати, що ми одинаки.

Я глибоко вдихнув, наче зібрався пірнати по наступне речення:

– Я хочу вийти з гри. Мені це більше не подобається.

Ніякої особливої реакції від Гендріха я не дочекався. Він і оком не змигнув. Лише опустив погляд на свої набряклі суглоби та мовив:

– З гри немає виходу, Томе. І ти це знаєш. Ти альбатрос, а не поденька^[7]. Альбатрос.

Над назвою недовго думали. Колись альбатроси вважалися неймовірно довговічними птахами, а насправді ж їх вік рідко перевищує шістдесят років. Гренландські акули за просто можуть доживати до чотирьох сотень, а молюск на ім'я Мін, як його назвали вчені, взагалі «бачив» часи правління династії Мін більш ніж п'ятсот років тому. Але ми все одно називалися альбатросами, скорочено альбами. А всіх інших людей ми називали поденьками – як тих мушок, що живуть лише один день (а деякі підвиди – лише п'ять хвилин).

Гендріх завжди називав звичайних людей не інакше як поденьками, і мене дедалі більше смішила така його термінологія, хоч я і сам до неї вже звик. Альбатроси. Поденьки. Ну що за маячня? Гендріх, попри свій вік та розум, так і залишився незрілим хлопчиськом. Древнім хлопчиськом.

Мене завжди засмучувало знайомство з іншими альбами, бо тоді я починав розуміти, що не особливий. Не супергерой. Просто *старий*. І нерідко, як у випадку Гендріха, байдуже, скільки століть ти прожив, – ти все одно живеш у рамках своєї особистості. І навіть час та простір не можуть цього змінити, бо від себе не втечеш.

– Маю зазначити, що з твого боку це неповага, – зауважив він, – особливо після усього, що я зробив для тебе.

– Я ціную усе, що ти для мене зробив, – мовив я, а сам задумався, що ж саме він зробив? Жодна з його обіцянок не була втілена в життя.

– Томе, ти взагалі розумієш, який зараз світ навколо нас? Часи змінилися. Не можна просто узяти й змінити адресу, додавши нове ім'я в іншу парафіяльну книгу. Ти взагалі уявляєш, скільки мені коштує твоя безпека? Твоя та інших членів організації?

– То, може, зекономиш на мені трохи грошей?

– Я відразу казав прямо: зворотного шляху немає.

– А я ніколи й не хотів іти цим шляхом.

Він потягнув трохи напою через соломинку та скривився.

– А хіба життя не є оцей шлях? Послухай, що я скажу, малий...

– Малим мене важко назвати.

– Ти зробив свій вибір. Ти сам вирішив зустрітися з доктором Хатчінсоном і...

– Я б ніколи не став з ним зустрічатися, якби знав, що на нього чекатиме.

Гендріх помішав напій соломинкою, поставив склянку на столик та витяг свої пігулки з глюкозаміном для суглобів.

– Тоді мені доведеться тебе вбити, – він хрипко засміявся, щоб удати, що жартує. Але я знав, що жартів тут ані на гріш. – Давай дійдемо компромісу. Я забезпечу тобі таке життя, яке ти хочеш, але кожні вісім років я телефонуватиму, і, перш ніж змінити особистість, ти виконуватимеш моє прохання.

Усе це я вже чув. Оце «життя, яке ти захочеш» все одно ніколи не було тим, що я сам дійсно хотів. Він просто пропонував мені кілька варіантів на вибір. І відповідь мою він уже не раз чув.

– Про неї жодних новин? – я сотні разів уже питав, але цього разу мій голос звучав абсолютно безнадійно.

– Ні, – він дивився на свою склянку, а я помітив, що відповів він надто швидко.

– Гендріху?

– Ні. Ні. Жодних новин. Але ми почали знаходити нових людей частіше, ніж раніше. Минулого року більше сімдесяти. А пам'ятаєш, як було колись? П'ятеро на рік було за щастя. Якщо ти й досі хочеш її знайти, просто божевілья кидати все зараз.

З басейну почувся плюскіт. Я встав із шезлонга, підійшов до бортика та побачив мишеня, що безнадійно намагалося уникнути водяного фільтра. Я простягнув руку, дістав його та випустив на ідеально підстрижену траву, де воно вмить зникло.

Гендріх знав, що я на гачку. Вийти з гри живим я ніяк не міг. А якщо і міг, то це точно було не легше, ніж лишитися. Тут я мав щось схоже на гарантії.

– Будь-яке життя?

– Яке завгодно.

Я був переконаний, що Гендріх у звичній для себе манері чекав від мене чогось екстравагантного та дорогого: життя на яхті поблизу Амалфітанського^[8] узбережжя чи пентхаус у Дубаї. Але я довго про це думав і вже мав відповідь:

– Хочу назад до Лондона.

– Лондон? Але ти ж знаєш, що вона навряд чи й досі там.

– Знаю. Але я знов хочу жити там. Там я почуваюсь як удома. І я хочу бути вчителем. Учителем історії.

– Учителем історії? – розсміявся він. – У школі чи що?

– Так, у школі. Думаю, з мене вийде непоганий вчитель історії.

Гендріх з посмішкою роздивлявся мене так, наче я замість лобстера замовив курку.

– Чудово. Мені треба дещо владнати, і тоді...

Гендріх продовжував щось казати, а я знов побачив те мишеня: воно на мить з'явилося коло кущів живоплоту, а потім зникло десь під ними – втекло на волю.

Лондон, сьогодні

Лондон. Перший тиждень мого нового життя.

Кабінет директора школи в Окфілді. Намагаюся вдавати звичайну людину, але це непросто. Минуле так і виривається назовні.

Ні.

Уже вирвалося. Минуле завжди поруч. У кабінеті пахне розчинною кавою, засобом для дезінфекції та акриловим килимом. На стіні висить портрет Шекспіра. Той, якого ви бачите усюди: високе лисе чоло, бліда шкіра, порожні очі наркомана. Скажу вам, що цей портрет не має нічого спільного з тим, як насправді виглядав Шекспір.

Примушую себе звернути увагу на директора, Дафну Беллоу. У її вухах помаранчеві сережки-кільця, а у чорному волоссі вже видно сивину. Посмішка в неї невесела, так не посміхаються люди молодше сорока. У ній сум, дух протиріччя та радісний подив – і усе це водночас.

– Я давно вже тут працюю.

– Дійсно? – мовив я.

Десь надворі залунала поліцейська сирена.

– Час – дивна річ, згодні? – вона обережно опускає паперовий стаканчик з кавою на стіл коло комп'ютера.

– Найдивніша, – погоджуюсь я.

Мені подобається Дафна. І уся ця співбесіда подобається. Подобається знов бути в Лондоні, у Тауер-Гемлетс^[9], подобається влаштовуватися на звичайну роботу. Взагалі чудово знов почуватися *звичайною* людиною.

– Я вчителюю вже тридцять років. І двадцять з них – у цій школі. Думка про це іноді наводить на мене сум: стільки років... Я вже така стара, – зітхає вона з посмішкою.

Мене завжди смішить, коли люди так говорять.

– Ніколи б не сказав, що вам стільки років, – звично відповідаю я.

– Зараховую вам додаткові бали за лестощі! – сміється вона на дві октави вище за свій звичний голос. Мені здалося, що розсміялась якась невидима екзотична пташка звідкись із Сент-Люсії^[10] (її батько там народився), а потім злетіла та зникла десь у сірому небі.

– Добре бути молодим, як ви.

– Сорок один – не такий я вже й молодий, – я наголошую на цьому абсурдному числі. Сорок один. *Сорок один. Мені сорок один рік.*

– Маєте чудовий вигляд.

– Я щойно з відпустки. Мабуть, відпочинок так на мене вплинув.

– Певно, їздили у якесь чудове місце?

– На Шрі-Ланку. Годував морських черепах.

– Черепах?

– Саме так.

За вікном жінка виводить зі школи юрбу дітей у формі та йде з ними в бік спортивного майданчика. Раптом вона спиняється, повертається до них та починає щось нечутно для мене казати. На ній окуляри, джинси та довгий кардиган, що легенько гойдається на вітрі. Хтось із дітей щось відповідає їй, і вона сміється, заправляючи пасмо волосся за вухо. Від тієї посмішки її обличчя просто спалахує саявом, і я, зачарований, не можу відвести очей.

– О, це Камілла, – зауважує Дафна, коли помічає мій погляд. Мені ніяково. – Вона викладає французьку. Неймовірна людина. Діти від неї у захваті. Вона постійно влаштовує для них щось особливе: усі ці уроки на свіжому повітрі та таке інше.

– Думаю, ви зробили чимало хорошого для цієї школи, – кажу я, повертаючись до нашої розмови.

– Я докладаю максимальних зусиль. Усі ми. Але іноді ми все одно програємо. А щодо вашого резюме – ваші рекомендації дійсно вражають, і я старанно їх усі перевірила...

Тут мене охоплює полегшення. І не від того, що вона перевірила мої рекомендації, а що їх узагалі було кому підтвердити.

– ...але в нас тут не сільська школа в Саффолку^[11]. Це Лондон. І це майже його серце – Тауер-Гемлетс.

– Діти усюди діти.

– Так, діти чудові. Але це інакший район. Тут у дітей немає тих самих привілеїв, до яких ви звикли. Мене турбує ваше дещо відлюдницьке життя.

– Так, вас може це дивувати.

– Крім того, більшість дітей і з сучасністю «на ви», не кажучи вже про історію. Їх турбує тільки власне життя. Зацікавити їх не так просто. Як ви плануєте оживити для них історію?

Простішого питання складно було придумати.

– Історію не треба оживляти. Вона й так жива. Ми – це історія. Не політики та королі, а люди. Кожна людина – історія. Ваша кава – історія. У розмові про саму тільки каву можна пояснити всю історію капіталізму, імперіалізму та рабовласництва. Важко уявити собі, скільки страждань та крові стоїть за оцим паперовим стаканчиком вашої кави.

– Якщо ви хотіли позбавити мене апетиту, вам це вдалося.

– Вибачте мені. Але, думаю, ви мене зрозуміли: історія всюди. Головне, щоб люди це зрозуміли.

– Згодна.

– Історія – це люди. Усі люблять історію.

Дафна кидає на мене сумнівний погляд: брови злітають угору, а шия трохи подається назад.

– Точно?

– Просто треба донести до людей думку, що всі їхні вчинки, усе, що їх оточує, – усе має своє коріння в минулому. Що на їх життя вплинув Шекспір, наприклад. Уплинула кожна людина, що колись жила на Землі.

Я переводжу погляд на вікно. Звідси, з третього поверху, навіть крізь лондонські тумани відкривається чудовий огляд. Ген там стародавня георгіанська будівля, повз яку я проходив уже безліч разів.

– Погляньте на ту будівлю. Бачите оту, з димарями? Там була психіатрична лікарня. А отам, – я показав на іншу низьку будівлю з

цегли, – була бійня. З кісток робили порцеляну. Якби ви пройшли цією вулицею двісті років тому, то з одного боку почули б голосіння людей, яких записали в божевільню, а з іншого – крики худоби.

Якби. Якби. Якби.

На сході було кілька дахів, укритих черепицею, що стояли в ряд.

– А отам, у пекарні на вулиці Олд-Форд-роуд, колись збиралися суфражистки східного Лондона на чолі з Сильвією Панкхьорст. У них був величезний плакат із золотими літерами: «ПРАВО ГОЛОСУ ДЛЯ ЖІНОК», він висів неподалік від старої сірникової фабрики, його важко було б не помітити.

Дафна щось занотовує на аркуші паперу.

– А ще тут написано, що ви граєте на музичних інструментах. На гітарі, піаніно і скрипці.

А ще на лютні, подумки додаю я. І на мандоліні, цистрі^[12] та вістлі^[13].

– Саме так.

– Ганьба Мартінові.

– А хто такий Мартін?

– Наш учитель музики. Він просто безнадійний. У його руках і трикутник не звучить. Але він, нещасний, вважає себе рок-зіркою, не менше.

– Я люблю музику. І грати люблю. Але вчити... вчити грати важко. Мені й говорити про музику важко.

– На відміну від історії?

– На відміну від історії.

– Здається, ви не відстаєте від сучасності?

– Звісно ж, – брешу я.

– І вмієте ладнати з молоддю?

Я знизую плечима та роблю відповідний для цього випадку вираз обличчя.

– Мені вже п'ятдесят шість, тож у ваші сорок один ви здаєтеся мені молодим, – зауважує вона.

П'ятдесят шість – це ще молодість.
І вісімдесят вісім – молодість.
І сто тридцять два – теж молодість.

– Я, мабуть, з тих, хто в сорок один уже немолодий.

Вона всміхається та клацає ручкою. Потім ще раз. Клац – потім момент – і знову клац. І що довше живеш – дедалі складніше сприймати отакі крихітні миті життя. Складніше жити не в минулому й не в майбутньому, а зараз. Просто зараз.

Як казала Емілі Дікінсон, вічність складається з безлічі «зараз». Але як же жити в цьому теперішньому моменті? Як позбавитися привидів інших «зараз»? Простіше кажучи, як жити?

Я відволікаюся.

Останнім часом це трапляється частіше. Я чув про це від інших альб. Коли досягаєш приблизно середини свого життя, думок стає забагато. Спогади натискають. Починається головний біль. Сьогодні, наприклад, мені трохи легше, але голова все одно болить. Намагаюся зосередитися, схопитися за оте «зараз», що було кілька секунд тому, – те «зараз», де я насолоджувався цією співбесідою. Насолоджувався звичайністю. Чи ілюзією звичайності.

Звичайності не буває.

Тільки не в моєму житті.

Я намагаюся зосередитися. Дафна хитає головою та м'яко сміється. Я не розумію з чого. У її погляді з'являється щось сумне.

– Загалом, мені сподобалися ви та ваше резюме, Томе.

Томе.

Том Азар.

Моє ім'я – моє перше ім'я – було Етьєн Томас Амброаз Крістоф Азар. З нього почалося моє життя. Відтоді в мене була безліч імен і сам я мав безліч особистостей. Але уперше, коли я приїхав до Англії, я просто прибрав усе зайве та став Томом Азаром. І тепер я знову

ношу це ім'я. Відчуття таке, наче повернувся додому. Том. Том. Воно довго лунає у мене в голові. Том.

– Ви цілком мене влаштовуєте. Але навіть якби мені щось не сподобалося, я б усе одно дала вам цю роботу.

– Справді? А чому?

– Бо інших кандидатур у мене немає, – її брови злетіли угору.

Ми обоє засміялися. Але сміх помирає швидше за поденьку, і вона каже:

– Я живу на вулиці Чепел-стрит. Ви раптом нічого про неї не знаєте?

Звісно, знаю. Мене наче пронизує холодним вітром. Голова вибухає болем. Я бачу пиріг, що печеться у печі. Пиріг з яблуками. Не треба було просити в Гендріха цього життя. Я згадав Роуз, згадав останню нашу зустріч та її широко розплющені очі, повні відчаю.

– Чепел-стрит... Ні, боюся, я нічого не знаю про цю вулицю.

– Це пусте, – вона зробила ковток кави.

Я глянув на портрет Шекспіра. Здавалося, він дивиться на мене як на старого друга. Унизу був напис: «Ми знаємо, хто ми є. Але не знаємо, ким ми можемо бути».

– У мене якесь передчуття щодо вас, Томе. Треба ж вірити в передчуття, чи не так?

– Мабуть, треба, – хоча насправді передчуття були єдиною річчю, в яку я не вірив ніколи.

Вона всміхається мені. Я всміхаюсь у відповідь.

Потім підводжуся та прямую до дверей.

– До зустрічі у вересні, – прощаюся я.

– О, та вересень уже на носі! Бачте, час має дивну властивість. Як стаєш старшим, він прискорюється.

– Аби ж, – буркнув я.

– А ще діти, – додає вона. Вочевидь, не почула мене.

– А що діти?

– Діти прискорюють життя. У мене троє. Старшій дочці двадцять два, минулого року закінчила університет. Ще наче вчора вона

складала конструктор – а сьогодні вже отримує ключі від першої квартири. Двадцять два роки минули як одна мить. У вас є діти?

Я тримаюся за ручку дверей. І це теж «зараз», це мить. І вона збудила тисячі інших болючих моментів.

– Ні, – відповідаю. Збрехати простіше. – У мене немає дітей.

На мить запанувала ніякова тиша. Можливо, вона хотіла щось сказати з цього приводу, та натомість лише мовила:

– До побачення, містере Азар.

Я виходжу в коридор. Тут пахне тим самим дезінфікуючим засобом. Стіну підпирають двоє підлітків, що не піднімають очей від екранів телефонів, наче ті старі монахи зі своїми молитовниками. Я озираюся: Дафна вже дивиться в екран свого комп'ютера.

– Так, до побачення.

Я вийшов з кабінету Дафни Беллоу, зі школи, і опинився водночас у двадцять першому та сімнадцятому сторіччі. Десь миля відділяла мене від Чепел-стрит – я наче у трансі минаю безліч букмекерських контор, тротуарів, зупинок та бетонних стовпів. Вулиці здаються мені надто широкими. Коли я нарешті опиняюся на Чепел-стрит, мої здогадки справджуються: тих будинків більше немає. Тепер тут лише багатоповерхівки, збудовані наприкінці 1800-х, – високі будівлі з червоної цегли. Так само суворі та аскетичні, як і у дні, коли їх щойно збудували.

На розі вулиці, де колись була маленька покинута церква зі стареньким сторожем, тепер кафе «KFC». Великі червоні літери більше схожі на рани. Я заплющую очі та повільно прямую далі, намагаючись пригадати, як далеко стояв той будинок. Я проходжу ще кроків двадцять та спиняюся. Переді мною будиночок на двох господарів^[14], який не має нічого спільного з тим будинком, куди я прийшов багато століть тому. Двері без жодних вказівок пофарбовано в сучасний яскраво-синій. Крізь вікно я бачу телевизор у вітальні: хтось грає у відеоігри. На моїх очах на екрані розриває якогось прибульця.

Голова тріщить від болю, від слабкості доводиться позадкувати. Здається, минуле може вплинути на силу земного тяжіння – і я відходжу ще далі та спираюся на машину. Спрацьовує сигналізація. Гучна, схожа на стогін болю звідкись з 1623 року. Я швидко відходжу від будинку та прямую далі вулицею. Шкода, що я не можу так просто втекти від минулого.

Лондон, 1623 рік

Я закохувався лише одного разу. Ви, мабуть, подумаєте, що я романтик. Кажуть, що справжнє кохання трапляється лише раз у житті, і якщо кохана людина йде, ніхто інший не може зайняти її місце. Це дуже гарна теорія, а ось реальність – це жахіття. Тільки уявіть-но всі ті роки після. Існування без сенсу.

Для мене сенсом життя на якийсь час була Роуз.

Але потім її не стало, і, на жаль, величезну кількість приємних спогадів застив останній. І кінець став початком, страшним початком. Наш останній день разом. І той день – день, коли я пішов на Чепел-стріт, щоб зустрітися з нею, – вплинув на безліч інших днів упродовж кількох віків.

Отак я опинився перед її дверима.

Постукав та почав чекати відповіді.

Сторож із церкви проходив повз.

– Хлопче, на будинку мітка, – мовив він.

– Так, я знаю.

– Не ходи туди. Це небезпечно.

Я виставив перед собою руку:

– Не підходь. Я теж проклятий. Не наближайся.

Звісно ж, я брехав. Але брехав дієво, бо сторож поспіхом забрався геть.

– Роуз, це я, – мовив я крізь двері. – Це я, Том. Я щойно бачив Грейс коло річки. Вона сказала, що ти тут...

Я довго чекав, але зрештою почувся її голос:

– Томе?

Я вже багато років не чув її голосу.

– Боже, Роуз, відчиняй же! Нам треба поговорити!

– Ні, Томе, не можу, я хвора.

– Роуз, я знаю. Але я не захворію. Я за останні місяці спілкувався з безліччю хворих на моровицю^[15], та підхопив лише застуду. Роуз,

благаю, відчини.

Вона відчинила.

І я побачив її. Жінку. Ми були приблизно одного віку, але вона просто виглядала на свої п'ятдесят, коли сам я скидався на підлітка. Шкіра в неї була сіра, а виразки вкривали обличчя, наче мапа островів. Вона ледь стояла, і я почувався винним за те, що примусив її встати з ліжка. Тим не менш вона зраділа мені. Я допоміг їй знову лягти та сів поруч.

– А ти молодий... досі... майже хлопчисько.

– Дивись, у мене отут зморшка. Бачиш?

Я узяв її руку та приклав собі до лоба, бо зморшку вона розгледіти не змогла.

– Пробач мені, – мовила вона. – Пробач за те, що я прогнала тебе.

– Ти мала рацію. Моє існування становило загрозу твоєму життю.

Маю сказати: я не впевнений щодо слів, які наводжу тут. Імовірно, ми говорили якісь інакші слова, але я так пам'ятаю, а більше мені немає на що покладатися. Ми завжди вважаємо наші спогади більш реальними за саму реальність, а вони не завжди збігаються.

Хоча оці слова я чітко пам'ятаю:

– Темрява оточує все довкола. І це найстрашніший екстаз.

Я відчув жах від усвідомлення її жаху. Мабуть, ось це і є розплата за кохання – відчувати біль іншої людини як власний.

Роуз іноді починала марити. Хвороба швидко її забирала, майже в мене на очах.

Ми були як дві протилежності: моє життя лежало переді мною в майже нескінченному майбутньому, а її – стрімко добігало кінця.

У будинку було темно, вікна забрали дошками. Вона лежала на ліжку у вологій нічній сорочці, а її обличчя скидалося на мармурове – сіре з червоним. На шиї набрякли бубони з яйце завбільшки. Моторошно було бачити її у такому понівеченому стані.

– Усе добре, Роуз... Усе добре.

Очі в неї розширилися від жаху, наче щось напирало в голові зсередини.

– Тихше, тихше... Усе буде добре.

Сміховинно. Просто сміховинно. Нічого не буде добре. Вона застогнала, і тіло її скрутило болем.

– Тобі треба піти, – сухо мовила вона.

Я нагнувся до неї та поцілував у брову.

– Обережно.

– Це нічого. Я не захворію.

Насправді я не був упевнений, що не захворію, хоча тепер знаю, що це правда. А тоді, у свої сорок два роки (хоча виглядав я на шістнадцять – Роуз дала мені стільки), я не міг знати цього напевне. Мені просто було все одно. Після років без неї моє життя все одно втратило сенс.

Я не бачив Роуз із 1603-го, але кохання нікуди не зникло й не ослабло. І мені було боляче. Я б запросто проміняв той біль на будь-який фізичний.

– Ми з тобою були щасливі, правда? – ледь помітно всміхнулася вона.

Я згадав, як проходив повз амбар із вівсом та важкими кадубами з водою. Був ранок якогось давно забутого четверга, і я насолоджувався теревеньками з нею. Згадав радісну посмішку на її обличчі. Згадав тіло, яке викручувало не болем, а задоволенням: ми намагалися поводитися тихо, як мишенята, щоб не розбудити її сестру. Згадав довгу дорогу назад з переправи – як я тікав від бродячих собак та борсався у багнюці, поспішаючи до неї. Вона була метою всього, що я робив. Тоді всі наші розмови, взагалі все зводилося до найпростіших істин.

– Були, Роуз. Я кохаю тебе. Я до нестями тебе кохаю.

Я хотів підняти її та нагодувати пирогом з кролячим м'ясом чи вишнями, щоб їй стало краще. Я бачив, що їй неймовірно боляче – настільки, що вона охоче померла б просто зараз. Але я не розумів, що це означатиме. Я не знав, як світ продовжуватиме існувати після цього.

Але я хотів ще дещо дізнатися. Я сподівався отримати відповідь.

– Кохана, а де Маріон?

Вона довго на мене дивилася, і я вже підготувався до найгіршого.

– Вона втекла.

– Що?

– Вона була як ти.

Я не одразу зрозумів.

– Що? Вона не старішала?

Роуз говорила повільно, перериваючись на стогони та кашель. Я хотів її спинити – сказати, що вона не має нічого розповідати. Але вона вважала, що має.

– Не старішала. Вона не змінювалася – і люди почали помічати. Я казала, що нам доведеться знову переїхати, і її це дуже непокоїло. А потім прийшов Меннінг...

– Меннінг?

– І тієї ночі вона втекла. Я побігла за нею, Томе, але вона просто зникла. І більше не повернулася. Я не знаю, куди вона подалася і чи в безпеці вона. Знайди її. Молись. Будь сильним. Ти зможеш. А зі мною все буде добре. Я скоро зустрінуся з братами...

Мені ніколи не було так кепсько, але я готовий був віддати їй будь-що, навіть мою легендарну силу та майбутнє.

– Роуз, моя Роуз, я буду сильним.

– Будеш, – ледь чутно прошепотіла вона.

– О, Роуз...

Я знов і знов кликав її на ім'я. Мені потрібно було, щоб вона мене чула. Щоб вона залишалася моєю реальністю.

Ми підданці часу, але його милості недовговічні...

Вона попросила заспівати їй.

– Заспівай щось. Що в тебе на серці.

– На серці лише сум.

– Тоді співай сумної пісні.

Я взяв лютню, але вона попросила лише заспівати. Я не надто пишався своїм голосом без акомпанементу, та для неї заспівав.

І посмішки її – то радощів весна,
А сльози на щоках – то зимова жура^[16]...

На її обличчі з'явилася ніжна стурбована посмішка, і я відчув, як цілий світ падає у прірву. Я хотів впасти разом із ним – туди, куди й вона. Я не знав, як бути собою без неї, як жити своїм дивним життям. Я спробував, я провів без неї багато років, але то було просто існування. Як книга, у якій немає ані слова.

– Я знайду Маріон.

Вона заплющила очі, наче це було останнє, що вона хотіла почути. Обличчя посірішало, як січневе небо.

– Я кохаю тебе, Роуз.

Я відшукав її губи – тоненьку пошерхлу смужечку. На жаль, вони назавжди завмерли, вона так і не відповіла на мій поцілунок. Мене жахала ця нерухомість. Єдине, що рухалося в цьому домі, – хмарки пилу.

Я закликав до Господа, я просив, молив та благав. Та Господь був неблаганний. Він був глухий. Вона померла, а я лишився жити. Лишився віками падати в темну глибоку яму.

Лондон, сьогодні

Я ніяк не оговтаюся. Голова пульсує болем. Йду, йду та сподіваюся полегшити свої спогади про Чепел-стрит. Я йду в Хакні^[17], у провулок Велл-лейн – тепер це вулиця Велл-стрит. Це мій антидот. Тут ми з Роуз жили разом ще до того, як розлучилися і як її забрала чума. Тих будиночків, конюшень, амбарів, ставка та садів, які я пам'ятаю, давно вже нема. Так, я знаю, недобре ходити давно вже не знайомими вулицями в пошуках давно зниклих спогадів, але зараз мені треба це побачити.

Я йду далі. Воно десь тут, між цими тепер такими діловими вулицями. Усюди автобусні зупинки, кудись квапляться люди. Я минаю телефонну крамницю, ломбард та сандвіч-бар. І ось воно, з іншого боку вулиці. Місце, де ми, мабуть, колись жили.

Будинок із червоної цегли без вікон. На фасаді – велика біло-синя вивіска: «СЛУЖБА ПОРЯТУНКУ ТВАРИН ХАКНІ». Як же важко дивитися на свідоцтво того, що твоє життя стерли, видалили. Настільки важко, що доводиться спертися на банкомат, а потім ще й вибачатися перед старим, що саме набирав свій код: «Ні, сер, я не збираюся вас грабувати». А він усе одно кидає на мене підозрілі погляди.

З будинку виходить чоловік зі стаффордширським тер'єром. І тут я розумію, як мені примиритися зі своїм минулим.

Я можу просто перейти дорогу та зайти всередину.

Усі собаки гавкають. Але один просто лежить у своєму кошику, надто малому для нього, – дивне сіре створіння з сапфірово-блакитними очима. Цей пес надто поважає себе, щоб поводитися як решта. Вовк свого часу. Я схилився до нього. Поруч лежала жовта іграшка у формі кістки – він її навіть не торкнувся.

– А що це за порода? – спитав я у волонтерки Лу.

Вона почухала пляму дерматиту на руці та повідомила:

– Акіта – японська порода. Доволі рідкісна. Трохи схожий на хаскі, еге ж?

– Є таке.

Це саме те місце. Я так думаю. Отут, на місці клітки з цим сумним собакою, була кімната, що слугувала нам спальнею.

– Скільки йому років?

– Та чимало. Одинадцять. Саме через вік нам важко знайти для нього новий дім.

– А як він тут опинився?

– Його забрали у власників. Ті тримали його на балконі на ланцюгу. Він був у жахливому стані. Погляньте-но, – вона показала на червоний шрам на стегні, де не росла шерсть, – гасили недопалки.

– Він такий сумний.

– Ще б пак.

– А як його звати?

– Ми не знаємо. Тож назвали Авраам.

– Чому?

– Бо забрали його з району вежі Лінкольна.

– Йому пасує. Авраам.

Пес встав та підійшов до мене. Погляд його блакитних очей наче хотів мені щось сказати. Я не збирався брати пса, принаймні сьогодні точно. Але тільки погляньте на мене, ось я кажу:

– Я забираю його. Додому.

Лу здивовано витріщається на мене:

– Ви не подивитеся інших собак?

– Ні.

Я ще раз поглянув на рожеву набряклу пляму на руці Лу та згадав той холодний зимовий день, коли я сидів у доктора Хатчінсона під кабінетом та чекав на свій діагноз.

Лондон, 1860 рік

Надворі лютувала хуртовина. Після кількох аномально теплих для січня днів температура різко впала. То була найхолодніша зима в Лондоні з 1814 року (того року жартували про Наполеона, потім стався фінансовий скандал і відбувся останній зимовий ярмарок [\[18\]](#) на льоду Темзи).

Тієї зими на вулиці панувала така холоднеча, що ворухити м'язами обличчя було майже неможливо. Здавалося, що кров у жилах замерзає. Мені довелося іти дві милі пішки на Блекфраєрс-роуд, і я ледь бачив, куди йду, орієнтувався лише по ліхтарях на елегантних чорних кутих стовпах, які тоді були модними та сучасними. На вулиці Блекфраєрс-роуд була лікарня, де працював доктор Хатчінсон, – Лондонська лікарня інфекційних та неінфекційних захворювань шкіри [\[19\]](#). У вікторіанські часи це вважалося чудовою назвою.

Звісно, ніяких захворювань шкіри в мене не було. Жодних висипів чи подразнень. З моєю шкірою було все гаразд, якщо не брати до уваги, що їй тоді було вже двісті сімдесят дев'ять років. Звісно, моя шкіра не виглядала на свій вік, та і почувався я значно молодшим. Думаю, емоційно я відчував себе тридцятирічним.

Звернувся я до доктора Хатчінсона не через хворобу, а через його дослідження в іншій сфері – у сфері прогерії.

Назва цього феномену походить від двох грецьких слів: pro – «раніше» чи «передчасно» та geras – «старість». Тобто передчасне старіння. Загалом, назва чудово пояснює цей феномен. У дитини ще в юному віці починають з'являтися ознаки старіння, що з роками стають дедалі помітнішими: втрата волосся, зморшки, ламкість кісток, потовщення стінок судин, нерухливість суглобів, відмова нирок та нерідко втрата зору. Такі діти помирають у молодому віці. Попри те що такі нещасні діти існували завжди, цю хворобу до

доктора Хатчінсона ніхто не описував. Його робота ґрунтувалась на вивченні шестирічного хлопчика, що страждав на облісіння та атрофію шкіри.

Я був доволі оптимістично налаштований щодо нашої зустрічі, бо якщо хтось і міг мені допомогти, то це він. Справа полягала в тому, що мені останнім часом було нелегко. Більшу частину своїх двохсот років я витратив на пошук Маріон по Лондону та країні. Іноді хтось здавався мені схожим на неї, і я виставляв себе повним дурнем. Якось у Йорку на вулиці Шемблз один чоботар напідпитку добряче мене відлупцював, бо моє питання про рік народження його дружини здалося йому непристойним. Я заробляв музикою, як щастило. Коли люди починали помічати, що я не старію, я змінював ім'я та знаходив нове місце. Грошей у мене не водилося, бо усе, що я заробляв, витрачалося на житло та ель.

Багато разів я втрачав будь-яку надію. Я шукав не просто людину – я шукав сенс свого життя. Я усвідомив, що люди не доживають більш як до ста років, бо вони до цього не готові. Психологічно. З роками наче видихаєшся та більше не маєш сил продовжувати. Сам від себе починаєш нудитися. Життя повторюється, і з роками розумієш, що вже бачив усі можливі жести та посмішки. У світі не трапляється нічого, що б значно відрізнялося від якоїсь події в минулому. Новини вже не такі й нові. Взагалі слово «новини» стає смішним. Усе життя зациклюється та повільно спускається колами. І несила терпіти одні й ті самі помилки людей. Одні й ті самі помилки. Знову і знову. Це наче пісня, що колись подобалася, але з часом тобі кортить відірвати собі вуха, коли чуєш той приспів.

Нерідко все це набридало настільки, що хотілося себе вбити. І я думав про те, що треба втілити це в життя. Ще багато років після смерті Роуз я іноді ловив себе десь у аптеці за думками купити миш'яку. І нещодавно це почалося знову. Я виходив на мости та мріяв про смерть.

Можливо, я б таки дійшов кінця, якби не мої обіцянки Роуз та своїй матері. Мені не подобалася моя «особливість». Через неї я став

самотнім. Самотність пустельним вітром вила в моїй душі. Я втрачав не тільки людей, а й самого себе. Того себе, яким я був поруч з тими людьми.

У своєму житті я любив трьох людей: матір, Роуз та Маріон. Двоє з них померли, але одна була жива – можливо, жива. Без любові я просто плив життям, а не жив. У мого корабля не було якоря. Я ходив у море двічі. Я топив себе у пляшці. Але прагнув лише одного – знайти Маріон. Ну і, може, самого себе.

Мене мучило похмілля, і я важко продирався через ту хуртовину. Взагалі напитися мені було важко, але я не шкодував зусиль. Місто наполовину зникло під снігом, і я почувався наче на одному з тих зображень Лондона руки Моне – щоправда, тоді він їх ще не намалював. На вулицях майже не було людей, якщо не брати до уваги місіонерів у дешевих костюмах та картузах, що чекали на свою їжу. Вони закликали від холоду та у відчаї тихо чекали.

Існувала певна ймовірність, що моя зустріч із доктором Хатчінсоном буде марною, але що ще я міг вдіяти? Я дуже хотів з ним зустрітися, бо якщо хтось і міг щось сказати про мій феномен, то тільки він. Та я навіть не був упевнений, що в таку погоду він узагалі буде на роботі.

Я дістався лікарні, і медсестра запевнила мене, що доктор Хатчінсон *завжди* на місці.

– Насмілюся припустити, що він ніколи в житті не пропускав робочого дня, – повідомила мені міс Форстер. Думаю, вона вже не раз це казала. Фартух та капелюшок у неї були бездоганно чисті та випрасувані, наче їх створила та хуртовина, що лютувала надворі. – Вам пощастило. Схоже, що сьогодні чи не всі лондонці вирішили потрапити до доктора Хатчінсона на прийом, – вона уважно оглянула мене, намагаючись вгадати моє захворювання.

Міс Форстер провела мене сходами нагору та попросила почекати в кімнаті з дорогими кріслами у червоному оксамиті, шпалерами з Дамаска та величним годинником на стіні.

– У нього відвідувач, – прошепотіла вона мені. – Тому вам доведеться почекати, містере Кріббс.

(Я носив ім'я Едварда Кріббса, на честь мого приятеля з Плімута, з яким нас поєднало чимало алкоголю.)

– Чекати я вмію.

– Чудово, сер, – поважно відповіла вона та залишила мене.

У кімнаті було повно людей з лячними висипами на обличчі.

– Жахлива погода, чи не так? – звернувся я до жінки з фіолетовими плямами.

(За чотири століття британців жодного разу не полишало оте бажання заповнити тишу балачками про погоду. І сам я дотримувався цієї традиції, коли жив там.)

– Ваша правда, сер, – відповіла вона, але розмову не підтримала.

Нарешті двері кабінету лікаря відчинилися, і звідти вийшов чоловік. Він був чудово одягнений, наче денді^[20], але на його обличчі здіймалися мікроскопічні гори якихось прищиків.

– Доброго дня, сер, – широко всміхнувся він до мене, наче щойно став свідком якогось дива (ну або ж йому пообіцяли щось таке).

У кімнаті панувало якесь тихе гудіння та цокання годинника. Я чекав своєї черги.

Нарешті я увійшов до кімнати. Першим, що я помітив, був сам доктор Джонатан Хатчінсон. Він справляв неабияке враження навіть у ті часи, коли всі джентльмени справляли враження. Високий, вродливий, з довгою бородою, яка заслуговувала на окремі компліменти. Не така, як у грецьких філософів чи моряків, яких викинуло на безлюдний острів. Його борода була ретельно спланована: спочатку густа, дедалі нижче вона ставала вузькою, потім тоненькою, а потім із біленької смужки зникала у ніщо. Можливо, через сувору погоду, але в тій бороді я вбачав метафору смертного життя.

– Дякую вам, що погодилися зі мною зустрітися, – почав я та одразу про це пожалкував. Складалося враження, що я у відчаї.

Доктор Хатчінсон глянув на свій кишеньковий годинник, а потім ще кілька разів протягом нашої бесіди. Не думаю, щоб час насправді його непокоїв, імовірно, це була звичка. У ті часи багато хто мав таку звичку. Мабуть, зараз люди так само постійно перевіряють свої смартфони.

Він витяг листа – листа, що я йому написав, – та почав читати з нього уривки:

«Шановний докторе Хатчінсон, – почав він низьким сухим голосом, – я великий шанувальник вашої роботи і нещодавно натрапив на статтю, де ви описуєте відкриту вами хворобу. Хворобу, через яку людина передчасно старіє... Сам я страждаю на доволі схожу хворобу, хоча збагнути її ще складніше... Я вважаю, що ви чи не єдина людина в усьому християнському світі, яка може пояснити мені мою природу та вирішити загадку всього мого життя...»

Він охайно склав листа та відклав його убік. А потім спрямував на мене уважний погляд.

– Ваша шкіра майже випромінює здоров'я. Можна сказати, шкіра абсолютно здорової людини.

– Я здоровий. Мій організм у кращому здоров'ї, ніж у багатьох людей.

– У чому ж тоді ваша проблема?

– Перш ніж я почну, маю попросити вас не називати моє ім'я. Якщо ви вирішите опублікувати будь-які свої висновки щодо мого феномену, будь ласка, уникайте згадки мого імені в усіх ваших статтях. Це вкрай важливо. Ви можете гарантувати мені анонімність?

– Звичайно, сер. Маю зізнатися, ви неабияк мене зацікавили. Розкажіть мені про вашу проблему.

– Я старий, – просто сказав я.

– Я не роз...

– Я старіший, ніж маю бути.

Йому знадобилася секунда, щоб усвідомити, що я кажу, і голос його змінився на менш упевнений. Видно було, що він боїться

ставити своє питання.

– Наскільки старий?

– Старіший, ніж це взагалі можливо.

– Усе, що відбувається, можливо. Завдання науки – визначити межі цієї можливості. Колись ми досягнемо рівня розвитку науки, за якого існування магії та забобонів буде неможливим. Будуть лише факти. Колись вважалося неможливим, що наша земля кругла. Наука – а тим паче медицина – не має звужувати наші уявлення про природу. Навіть навпаки, – він кинув на мене довгий погляд, а потім нахилився та прошепотів: – Гнила риба.

– Щось я вас не розумію.

Він відкинувся на спинку крісла та з жалем в очах пояснив:

– Ніхто не бачить зв'язку між гнилою рибою та проказою. А він є. Якщо їсти забагато гнилої риби, є ризик захворіти на проказу.

– Справді? Я не знав.

(Звісно ж, тепер, у двадцять першому столітті, я можу впевнено сказати, що від гнилої риби прокази не буде. Але я живу вже довго, тому не виключаю, що ще років через двісті хтось таки доведе, що проказа дійсно може розвинути через вживання гнилої риби і що доктор Хатчінсон мав рацію. Коли живеш довго, стаєш свідком того, як достовірні факти спростовують та потім знов доводять. Коли я був малий, пересічні люди ще були переконані, що Земля пласка, бо це те, що вони бачили довкола. Пізніше люди нарешті повірили у сферичність нашої планети. Але нещодавно мені трапився примірник журналу «New Scientist», де я прочитав про голографічний принцип. Він пов'язаний із теорією струн та квантовою механікою. Ідея полягає в тому, що гравітація діє наче голограма. Важко собі це уявити, але ця теорія стверджує, що наш Всесвіт є лише двовимірною інформацією на космологічному горизонті, а те, що ми бачимо все тривимірним, – не більш як ілюзія. Наче 3D-кіно. Тож існує ймовірність, що світ (та решта) насправді плаский. А колись, може, хтось висуне нову теорію та спростує це.)

– То скажіть мені цифру, – мовив доктор, повертаючи мене до питання, на яке я мав дати відповідь. – Скільки вам років?

– Я народився третього березня 1581 року. Мені двісті сімдесят один.

Я очікував сміху, але ні, він лише довго дивився на мене, а потім перевів погляд на вікно, за яким танцювали сніжинки, – мабуть, у його голові так само танцювали думки. Потім він узявся пальцями за нижню губу, і очі його розширилися.

– Добре. Отож... Думаю, це все пояснює, і я можу поставити вам діагноз.

Я всміхнувся. Нарешті. Адже прийшов я саме по діагноз.

– Щоправда, допомогти я вам не зможу. Для цього вам доведеться звернутися в Бедлам^[21].

Я якось проходив повз те місце, звідти лунали моторошні стогони.

– У Бедлам? У Бетлемську лікарню?..

– Саме туди.

– Але ж це божевільня!

– Так, це лікарня для божевільних, і вам там допоможуть. А зараз прошу вас – у мене сьогодні ще чимало пацієнтів, – він кивнув на двері.

– Але ж...

– Сер, я рекомендую звернутися у Бедлам. Вам допоможуть упоратися з вашими... мареннями.

У ті часи найбільш популярним і ще живим філософом був німець Артур Шопенгауер. Я зачитувався його працями, що, мабуть, не пішло мені на користь, бо читати Шопенгауера в стані меланхолії – це те саме, що роздягатися, коли змерз. Тим не менш, на думку мені спало одне його висловлювання: *«Кожен вважає власну широту поглядів кордонами всього світу»*.

Я думав, що йду до людини з найширшими науковими поглядами, яка зможе зрозуміти мій феномен, – і тепер втрачати цю віру було боляче. Наче померла надія. Мій випадок виходив за межі будь-яких поглядів. Я дістав із кишені монетку.

– Погляньте. Це пенні. Єлизаветинська^[22] монетка. Коли мені довелося піти з родини, моя дочка дала мені її.

– Це стародавня монета. У мого друга є монета часів правління Генріха VIII^[23] – півгроут^[24]. Але він точно не народився в часи правління Тюдорів. І здається, ця монета навіть рідкісніша за пенні.

– Сер, я не божевільний. Запевняю вас. Я живу вже дуже давно. Я пам'ятаю, як британці відкрили Таїті^[25]. Я був знайомий із капітаном Куком. Я працював на підлеглих лорда-камергера^[26]... Будь ласка, сер, скажіть... чи не приходила до вас дівчина? Жінка? Жінка, яка б говорила про таку саму проблему? Її звуть Маріон, але, можливо, вона використала інше ім'я. Думаю, вона змінила особистість, щоб вижити... Нам часто доводиться...

– Сер, прошу вас, не хвилюйтеся, – доктор Хатчінсон мав стурбований вигляд. – Прошу вас піти.

– Як же мені не хвилюватися? Ви єдиний, хто може мені допомогти. Я хочу зрозуміти свою природу. Зрозуміти, чому я такий, який є.

Я схопив його за руку, а він відсахнувся від мене, наче боявся підчепити моє божевілля.

– Тут поліцейський відділок зовсім поруч, попереджаю вас. Якщо ви не підете, я викличу допомогу, і вас звідси виведуть.

З очей у мене котились сльози, що перетворили Хатчінсона на змазаний привид. Я знав, що треба піти. Знав, що сподіватися більше немає на що, принаймні зараз. Я підвівся та мовчки вийшов, поховавши свою таємницю ще на тридцять один рік.

Лондон та Сент-Олбанс, 1860–1891 роки

Після першої зустрічі з доктором Хатчінсоном мене охопило горе, відчай та тривога – і набагато сильніше, ніж звичайно. А потім я втратив здатність узагалі будь-що відчувати. Краще б відчувати сум, бо коли боляче – значить, ти живий. Я боровся з цим, я з жагою кидався у життя, я оточував себе гамором і шумом. Я ходив у м'юзик-холи, у перші ряди осередків сміху та радощів. Я сміявся, я підспівував, я намагався відчути хоч трохи тієї радості – але ні.

Одного спекотного серпневого дня 1880 року я пішки вирушив з Вайтчепелу^[27] у Сент-Олбанс. Я втомився від Лондона, бо він зберігав забагато спогадів. Його вулицями мандрували привиди мого минулого. Настав час стати кимось іншим. Моє життя нагадувало матрешку: одне життя ховалося всередині іншого, а те – всередині іншого і так далі. Таким чином, може, ззовні попередні життя не було видно, але я знав, що вони й досі тут. Роками я вважав, що треба просто ладнати нову мушлю на стару – змінюватися, трансформуватися та постійно рухатися.

Сент-Олбанс був недалеко від Лондона, але в ті часи цього було достатньо. Для мене це місто стало так само новим, як і будь-яке інше в Англії. Я знайшов роботу ковалем. Зараз усі думають, що 1880-ті стали часом розквіту фабрик, але ж насправді та епоха поєднала в собі багато інших епох. Власне, як і завжди. Минуле ніколи не зникає вмиль. Його відгомін ще довго лунає в сучасності. Це були часи, що ділили між собою коней та машини, і ковалі були так само потрібні, як і раніше.

На жаль, у Сент-Олбанс мені погіршало. Іноді мене так зачіпало, що я просто стояв та вдивлявся у червоне жерло печі, загубивши там самого себе. Нерідко мій начальник, Джеремая Картрайт, штурхав мене ліктем чи плескав по спині, мовляв, спускайся з небес.

Одного разу, коли в кузні нікого не було, я пішов далі. Закотив рукав, витяг розжарений шматок заліза, зігнув його у формі місяця

та притис до лівого передпліччя. Моя шкіра зашкварчала, але я терпів. Стис зуби, заплющив очі та терпів, навіть не скрикнув. У мене й досі є шрам, схожий на посмішку, він мене якось дивно заспокоює. На жаль, відтоді я маю поводитися з ним обережно, бо такий шрам – чудова відзнака, що може порушити мою анонімність у житті.

До речі, тоді це подіяло. Я відчув біль: він прокотився моїм тілом та пульсуючою хвилею збудив мій мозок. Значить, я існую. Бо треба існувати. Щоб відчувати біль, потрібен хтось живий. І це був я. Приємно було усвідомити власну реальність.

Але це ще не доводило, що я не божевільний.

І ось одного дня в мене промайнула думка: можливо, я таки маю доказ? Адже сам я був фактом, а доказом мені слугував час.

Тож настав час ще раз зустрітися з доктором Хатчінсоном.

Лондон, 1891 рік

Доктор Хатчінсон не знав, що зустрічатиметься зі мною, бо у блокноті з його зустрічами минулого разу стояло ім'я Едварда Кріббса. Тепер же я вперше з часів юності вирішив повернути справжнє ім'я – Том. Щоправда, від свого гугенотського прізвища Азар я відмовився. Сміт здалося мені надто нудним. Зупинився я на дещо більш символічному Вінтерс^[28].

Було четверте червня, чудовий теплий день. Я приїхав до Лондона на бричці, у яку був запряжений кінь мого похмурого начальника Джеремаї. Власне, бричка теж була його.

Лондонська лікарня інфекційних та неінфекційних захворювань шкіри тепер мала назву Лондонська клініка шкіри, хоча з часів мого минулого візиту більше нічого й не змінилося. Ті самі сходи, ті самі дорогі меблі. Хіба що кабінет доктора Хатчінсона здавався трохи занедбанішим: на столі безлад із книжок та паперів, тріщина на шкіряній спинці дорогого крісла. Здавалося, що місце, яке я бачив кілька десятків років тому, постраждало від невеличкого торнадо.

Сам доктор Хатчінсон, як і більшість звичайних людей, зберігся ще гірше за своє неживе оточення. Його борода, колись така велична, стала патлуватою та рідкою. Білки очей пожовтіли, а суглоби пальців викрутило артритом. Шкіра вкрилася темними плямами, а глибокий низький голос постійно переривали хрипкі вдихи. Загалом, до нього завітала старість. Нічого незвичайного.

– Вітаю, містере Вінтерс! Вибачте, але щось не можу знайти ніяких записів щодо вас... – він рився на столі, не підводячи на мене погляду.

– Боюся, записуючись до вас на прийом, я не надав жодної інформації.

Тут нарешті він на мене подивився. Спочатку він помітив мій неохайний брудний одяг та почорнілі руки – вочевидь, не міг второпати, що взагалі такий, як я, робить у його кабінеті.

– Я вже заплатив за прийом унизу, – заспокоїв я його. – Не впізнаєте мене?

Він подивився мені в очі.

– Минулого разу я приходив під ім'ям Едварда Кріббса. Ні, не пригадуєте? Ви ще радили мені піти в психічну лікарню.

Хрипи погучнішали, відтак він підвівся та підійшов до мене. Спинився просто коло мого обличчя та протер свої очі.

– Ні, не пригадую, – прошепотів він.

– А я думаю, пригадуєте. Я ж бачу. Я приходив тридцять один рік тому.

Йому перехопило подих від усвідомлення. Він наче раптом опинився на вершині пагорба, якої довго намагався дістатися.

– Ні-ні-ні, це неможливо. Це якась ілюзія. Ви, мабуть, Маскелайн чи Кук. (Маскелайн та Кук були ілюзіоністами, що тоді виступали дуетом у Лондоні.)

– Можу запевнити вас, сер, що це я.

– Я, певно, божеволію.

Сумно було чути, що йому простіше припустити власне божевілья, аніж моє існування.

– Сер, запевняю вас, з вами все добре. Я вже розповідав вам про себе. Про мій феномен. Час для мене спливає дуже повільно. Так, здається, це дар божий, а може, і кара. Але це реальність. Я реальний. Моє життя – реальність.

– Ви не привид?

– Ні.

– І не витвір моєї уяви?

– Ні.

Він простяг руку та торкнувся мого обличчя.

– Коли ви народилися?

– Третього березня 1581 року.

– 1581 року... – він повторив це як щось, що треба казати вголос для того, аби сприйняти. – Тисячу п'ятсот вісімдесят першого... Під час Великої пожежі в Лондоні вам було вісімдесят п'ять...

– Спекотно тоді було. Я отримав безліч опіків від іскр.

Доктор дивився на мене вже по-іншому – як палеонтолог дивиться на свіже яйце динозавра, з якого от-от вилупиться маля. Це все змінює. Змінює абсолютно все.

– Скажіть, будь ласка, ви такий сам? Чи зустрічали ви когось з таким самим... феноменом?

– Так! Під час другого плавання капітана Кука я зустрів одного чоловіка. Він був з якогось острова в Тихому океані. Його звали Омаї, і він став мені чи не найціннішою людиною в житті – другом. А ще... ще моя дочка, Маріон. Я не бачив її відтоді, як вона була маленькою дівчинкою, але її мати повідомила, що вона успадкувала мою особливість. Це стало помітно, коли їй було одинадцять: вона перестала старшати з нормальною швидкістю.

– Це неймовірно, – усміхнувся доктор Хатчінсон. – Важко це усвідомити.

Я теж усміхнувся: моїй душі кинули рятівний круг порозуміння.

І я відчайдушно чіплявся за цей круг, аж поки тіло доктора Хатчінсона не знайшли в Темзі тринадцять днів потому.

Лондон, сьогодні

Голова й досі болить.

Іноді біль майже невідчутний, а іноді крім нього більше нічого й не лишається. Він завжди збігається зі спогадами. Якщо просто біль я можу терпіти, то терпіти спогади несила. Життя страшенно болить.

Що б я не робив, цей біль постійно зі мною. Я пробував будь-що: пив ібупрофен, пив літри води, приймав ванни з лавандою, лежав у темряві, масажував колами скроні, повільно дихав, слухав лютневу музику, слухав шум хвиль на пляжі, медитував, спробував відеокурс з йоги, який начебто мав позбавляти стресу (треба було повторювати «Я у безпеці, я можу розслабитися», і десь після сотні разів мене почав лякати власний голос), дивився дурні передачі по телевізору, кидав пити каву, приглушував яскравість екрана ноутбука... Усе марно. Головній біль впертий, наче та тінь.

Єдине, що я не пробував, – сон. У мене вже багато десятиліть проблеми зі сном, і вони дедалі погіршувалися.

Учора вночі я не міг заснути, тому подивився документальний фільм про черепах. Черепахи не рекордсмени з довголіття, але точно входять до списку найстаріших, бо деякі «можуть доживати до ста вісімдесяти років». Я наводжу цю фразу в лапках, бо зазвичай поденьки недооцінюють можливості довгожителів. Наприклад, акул. Чи людей. Особисто я переконаний, що можна знайти принаймні одну черепаху, яка вже відзначила свій п'ятисотий день народження.

Що завжди мене засмучувало, так це те, що люди не схожі на черепах. Погляньте-но, черепахи живуть на нашій планеті вже двісті двадцять мільйонів років, ще з тріасового періоду, і вони майже не змінилися. А люди тут всього нічого...

Не треба бути генієм. Просто увімкніть новини – і стане зрозуміло, що ми тут не затримаємося. Інші підвиди – неандерталець, азійська денісівська людина, індонезійські «хоббіти» – вже давно згинули. І ми, імовірно, вирушимо за ними. Для поденьок це нічого. Коли

знаєш, що тобі жити ще років тридцять чи сорок, такі думки не бентежать. Можна дозволити собі не загадувати на майбутнє. Можна уявити собі, що ти щось визначене, належиш до певної нації, маєш конкретний прапор та точку зору. Можна навіть уявити, що усе це має якесь значення.

Але що довше ти живеш, то краще розумієш, що немає нічого визначеного. Нічого певного. Якщо прожити досить довго, обов'язково станеш біженцем. Рано чи пізно розумієш, що національність не означає абсолютно нічого і будь-яка точка зору з часом випробовується та спростовується. Людину не визначає нічого, крім того що вона людина.

У черепах немає національностей. Немає прапорів. Немає стратегічної ядерної зброї. У них не буває тероризму чи референдумів, немає торговельних війн із Китаєм. Вони не завантажують плейлисти для тренувань зі «Спотіфай». У них немає книжок про становлення та падіння черепащачої імперії. Немає інтернет-шопінгу та готелей самообслуговування.

У інших тварин немає прогресу, як заведено говорити. Але насправді людському розуму не потрібен той прогрес. Ми як були шимпанзе з високою самооцінкою, так ними й залишилися, лише палицю змінили на зброю. У нас є знання, які дозволяють зрозуміти, що ми лише купка атомів (як і будь-що інше), і тим не менш ми продовжуємо відокремлюватися від навколишнього всесвіту та наділяти себе якимось значенням, що б давало нам перевагу над деревом, каменем, котом чи черепахою.

І ось я сиджу, з усіма своїми людськими страхами та болем, з тривогою на серці, сиджу та думаю, скільки мені лишилося. Якщо вдається поспати хоча б три години, я вважаю це за щастя. Колись давно я приймав заспокійливий сироп – мікстуру від кашлю, яку порадив Гендріх, – але оскільки в його складі є морфій, то його перестали випускати після заборони опіатів, років сто тому. Наразі я приймаю «Night Nurse»^[29], але він мало допомагає.

Звісно, мені б треба сходити до лікаря, та я цього не роблю. Це правило організації «Альбатрос»: ніяких лікарів, у жодному разі. Я відчуваю страшенну провину після мого візиту до доктора Хатчінсона, тому дотримуюсь цього правила. Іноді я думаю: а раптом у мене пухлина в мозку? Щоправда, я не чув, щоб у когось з альб були пухлини. І навіть якби вона в мене і була, то росла б дуже і дуже повільно. Я б міг прожити з нею ще щонайменше звичайний людський вік. Крім того, симптоми все одно не збігаються.

Так ось, головний біль ніяк не відпускає, а завтра мені йти на нову роботу. Я випив трохи води, з'їв вівсянки й тепер іду гуляти з Авраамом. Уночі він згриз бильце дивана, але я не збираюся його сварити. У нього і без цього було непросте життя. Мабуть, мені дістався проблемний собака, щоб я менше думав про свої проблеми. Ця порода – акіта – виведена для життя у японських горах, собака-товариш. І я знав, що в душі він прагне до більш величного оточення, аніж брудні бетонні джунглі Лондона, – хто ж у такій ситуації не згризе диван і не напудить на килим? Він точно не просив собі такого життя.

І ми з Авраамом ідемо вулицями Лондона та дихаємо вихлопними газами.

– А отут колись був колодязь, – розповідаю я йому, коли ми проходимо повз букмекерську контору. – А отут, просто отутечки, старі грали в кеглі щонеділі після проповіді.

Повз нас проходить хлопчина в закочених штанах та завеликій на нього футболці компанії «The Hundreds» – він наче відголосок типового для сімнадцятого століття хлопчини в бриджах та довгій сорочці. Сам він, вочевидь, не має жодного уявлення, кого мені нагадує, відводить очі від свого телефону та кидає на мене невдоволений запитальний погляд. Для нього я звичайнісінький міський божевільний одинак, що говорить сам до себе. Не виключено, що в понеділок я побачу його у своєму класі.

Ми з Авраамом переходимо вулицю. На стовпі постер: «КЛУБ КЕНДЛЛАЙТ. Повертаймося в бурхливі 20-ті з тематичними

коктейлями часів сухого закону». Головний біль посилюється – доводиться заплющити очі. Спогади підступають, наче кашель: я граю «Sweet Georgia Brown»^[30] у барі «Ciro» у Парижі, а незнайомка тримає руку в мене на плечі.

Я в парку. Я безліч років уже не грав на піаніно, але це нічого. Я давно зрозумів, що піаніно для мене наче наркотик – потужний та звабливий. Воно збуджує забуті почуття, і я можу потонути в тих своїх давно прожитих життях. Іноді я задумуюсь, чи сяду знов за інструмент. Я відчіпляю поводок від нашійника Авраама, а він з подивом дивиться на мене. Його спантеличує раптова свобода.

І я чудово його розумію.

Навколо мене парк. Я бачу, як чоловік, що вигулює бішон фрізе^[31], нахилиється та нишком підбирає лайно свого пса в пакетик. Білка стрімко зигзагами збігає вгору на бук. З-за хмари визирає сонце. Авраам швидкою ходою трусить кудись далі в парк.

І тут я помічаю її.

Неподалік від мене на лавці сидить жінка. Вона читає книгу. Я впізнаю її, що для мене рідкість. Я давно вже не приділяю уваги зовнішності людей, бо всі обличчя змазуються та втрачають свої особливості. Але це обличчя я впізнав – я бачив його крізь вікно у кабінеті Дафни. Це вчителька французької. Чомусь вона здається мені особливою, а для людей взагалі не просто стати особливими. У неї є стиль. І ні, справа не в одязі (вельветовий піджак, джинси та окуляри), а у тому простому жесті, яким вона кладе книгу на лавку поруч та оглядає парк. У тому, як вона видихає, трохи надуваючи щоки, та заплющує очі, підставляючи обличчя сонцю. Я відвертаюся: я просто чоловік, що побачив жінку в парку. Я можу бути будь-ким. Хоча вже й не 1832 рік.

Але тут вона звертається до мене:

– У вас дуже милий пес, – французький акцент. Новий французький. Так, це точно та жінка зі школи. Вона простягає руку, і Авраам її обнюхує, а потім лиже. Навіть хвостом вихляє від радості.

– Вважайте, що вас ушанували.

Вона кидає на мене погляд, і мені стає неспокійно. Надто довгий погляд. Я не вважаю себе настільки привабливим, щоб жінки могли так на мене дивитися. На мене взагалі вже років сто так не дивилися. Колись, у 1700-х, коли я виглядав років на двадцять та носив на обличчі тінь свого горя, на мене часто кидали такі довгі погляди. Але тепер ні. Вона дивиться на мене з якоїсь іншої причини, і мене це бентежить. Можливо, вона теж бачила мене у школі? Так, імовірно, у цьому причина.

– Аврааме! Іди-но сюди, хлопчику, давай.

Собака біжить до мене, я чіпляю поводок, і ми йдемо геть. А спиною відчуваю її погляд.

Удома я починаю вивчати плани уроків для сьомого класу. На приглушеному екрані з'являється перша тема: «Судові процеси над відьмами в тюдорівській Англії». Я вже знаю, що це невід'ємна частина програми.

Думаю, я відшукав причину свого рішення викладати історію: мені треба приручити своє минуле. По суті, історія – це і є розповіді про минуле. І це мій спосіб контролювати своє минуле. Приручити його та зробити своїм домашнім улюбленцем. Але історія, у якій жив ти сам, відрізняється від того, про що пишуть у книжках та розповідають у кіно. Є певні речі, які не вдасться приручити.

Мозок раптом охоплює болем.

Я підводжуся та йду на кухню зробити собі коктейль «Кривава Мері». Найпростіший варіант, без селери. Вмикаю музику – це допомагає. Я прогортаю Шосту симфонію Чайковського та Біллі Голідей і відкриваю свій список морських пісень шанті^[32] – грає «The Boys of Summer» Дона Генлі. Зовсім свіжа музика. (Щоправда, ця пісня була написана у 1984-му). Я вперше почув її в Німеччині у 1980-х і одразу вподобав, сам не знаю чому. Вона нагадує мені про дитинство, хоча її і відділяє від нього кілька століть. Нагадує про проникливі французькі пісні, що співала мама, після того як ми переїхали до Англії, – сумні та ностальгічні. Біль посилюється, але я

згадую Джона Гіффорда. Тоді, давно, його голова боліла незрівнянно сильніше. Я заплющую очі, і ранні спогади хвилею накривають свідомість. Здається, через них навіть повітря стає розрідженим.

Саффолк, Англія, 1599 рік

Я пам'ятаю, як мати сидить коло мого ліжка, співає французьку пісню та грає на своїй лютні з вишневого дерева. Її пальці вправно бігають струнами, наче хочуть втекти. Зазвичай музика слугувала їй відрадою: вона ніжно співала *air de cour*^[33], і це завжди її заспокоювало. Тільки не того вечора.

Мама чудово співала. Вона заплющувала очі, наче пісні були її спогадами чи снами. Проте того вечора вона співала та дивилася на мене, а на лобі в неї пролягла глибока вертикальна зморшка. Вона завжди з'являлася на її обличчі, коли вона думала про батька чи про проблеми у Франції. Зрештою вона припинила грати та поклала лютню, яку подарував мамі герцог Рошфорський, коли я був ще зовсім малий.

– Ти не старшаєш.

– Ну мамо, годі про це.

– У тебе на обличчі жодної волосинки, а тобі вже вісімнадцять. За останні п'ять років ти зовсім не постаршав.

– Я ж не можу з цим нічого вдіяти.

– Час спинився для тебе, Етьєне.

Наодинці вона й досі називала мене Етьєн, хоча для усіх я був уже Томас. Я спробував приховати власні страхи, щоб заспокоїти її.

– Час не спинився, мамо. Сонце так само сходить та сідає. За весною приходить літо. А працюю я так само, як і будь-хто в моєму віці.

Мама погладила мене по голові. Вочевидь, вона бачила лише дитину, якою я і досі лишався зовні.

– Я не хочу, щоб знов сталося щось погане.

Згадався один із моїх найперших спогадів: мама плаче від горя та ховає обличчя в гобелені, що висів у нашому маєтку у Франції. Того дня їй повідомили, що мого батька вбито на полі бою під Реймсом.

– Зі мною все буде добре.

– Так, я знаю. Ти добре заробляєш на покрівлі, але, може, не варто більше працювати на містера Картера? Ти постійно нагорі, на даху в Гіффорда, і люди бачать тебе. Усі пліткують, це ж село.

Як це не іронічно, але у віці тринадцяти я дуже швидко старшав. Не те щоб надприродно швидко, але швидше за решту дітей. І саме цьому містер Картер узяв мене на роботу: малому мені він міг платити менше, але роботу я виконував так само, як і решта, бо був уже високий та широкий у плечах. А потім той швидкий розвиток вповільнився майже зовсім, і моя зовнішність перестала змінюватися.

– Треба було їхати до Кентербері. Чи у Лондон, – мовив я.

– Ти ж знаєш, я не люблю міста, – мама на хвилюку замовкла та осмикнула нижню спідницю.

Я уважно подивився на неї. Вона прожила майже все життя у найвишуканіших будинках Франції, а тепер увесь її світ звузився до крихітної хати в селі у богом забутому куточку Англії, де кожен кидав підозрілі погляди на сусіда.

– Може, ти і правий... Мабуть, треба було, – зрештою мовила вона.

Знадвору почувся якийсь звук – моторошне виття. Я схопився, одяг штани та кинувся до дверей.

– Ні, синку, не треба. Не ходи надвір.

– Але ж хтось у біді, треба глянути, що сталося.

Я побіг на вулицю. Сонце щойно сіло, і небо ще світилося глибокою синявою. Я побачив, що з усіх будинків люди так само, як і я, вибігали та бігли вулицею, намагаючись дізнатися, що ж сталося.

Я теж побіг. І тоді побачив.

Побачив його.

Джона Гіффорда.

До нього було ще далеко, але цього чоловіка важко не впізнати: він був здоровенний, наче копиця сіна. Він ішов вулицею, а руки дивно бовталися у нього по боках, немов батоги. Двічі його страшенно знудило – лишилися дві великі калюжі на дорозі. А сам він, хитаючись, попрямував далі.

Його дружина Еліс і троє дітей бігли за ним та несамовито кричали.

Поки він дійшов до лугу, навколо зібралися вже всі жителі Едвардстоуна. У нього почала йти кров – спочатку з вух, а потім з рота та носа. Вона текла по його бороді. А потім він упав. Дружина стояла коло нього на колінах та намагалася руками затулити його рот та вухо, наче це могло спинити кров.

– Джоне, Господи!.. Врятуй його, Боже!.. Джоне!..

Хтось у натовпі молився, хтось притуляв до себе своїх дітей, намагаючись вберегти їх від цього видовища. Більшість же людей просто за усім стежила з похмурим захопленням.

– Це диявольські витівки, – мовив Волтер Ірншо, точильник ножів. Він стояв коло мене, і з рота у нього жاخливо тхнуло. Сьогодні це називають галітозом.

Джон Гіффорд завмер на землі долілиць. Рухалися лише його руки: їх тусило, але дедалі менше. А потім він помер. Просто отам, на лузі, на чорній від власної крові траві. Еліс у страшенному горі впала йому на груди, а натовп селян мовчки стояв навколо.

Неправильно було просто стояти та дивитися на такі особисті прояви горя, тому я пішов звідти. А дорогою мені зустрічалися знайомі обличчя місцевих мешканців, на яких читалося засудження.

– Правильно, Томасе Азар, краще не підходь.

Тоді я не зрозумів, у чому була справа. Та невдовзі я їх згадав, ті слова – то було попередження.

Один раз я озирнувся та побачив тіло Джона Гіффорда, що великою купою лежало на місці. Його великі мертві руки виблискували в місячному сяйві, і місяць здавався ще одним нажаханим обличчям у натовпі.

Лондон, сьогодні

– Відьми, – промовляю я вчительським тоном. Тобто таким тоном, який майже ніхто ніколи не слухає.

Що вдієш, саме таке життя я собі обрав серед безлічі варіантів. Життя людини, що стоїть перед повним класом дванадцятирічних дітей, які її ігнорують.

– Як ви думаєте, чому люди чотириста років тому вірили у відьом?

Я обводжу поглядом клас: усміхнені чи зніяковілі обличчя. Деякі не відриваються від телефонів. Зараз 9:35 ранку, і урок почався лише п'ять хвилин тому. Виходить у мене кепсько. Кепський вийшов урок. І день. І робота в мене виходить кепсько.

Може, ідея стати вчителем взагалі не найкраща? Може, це початок довгої черги розчарувань?

Я провів вісім років у Ісландії (аж до моєї подорожі на Шрі-Ланку), де жив за десять кілометрів на північ від рибальського селища Коупаскер. Мені схотілося пожити в Ісландії після кількох років у Торонто. Торонто – одне з найщасливіших та найчудовіших міст у світі, але я був там нещасний. Може, причина саме в тому, що Торонто таке чудове, не знаю. Я просто сидів у своїй квартирі та ні з ким не бачився. Одного разу я пішов на бейсбольний матч, грали «Блу Джейз». Там, в оточенні такої маси людей, з якими я ніколи не зможу спілкуватися, я зрозумів, що хочу в Ісландію. А самотнє життя в Ісландії збудило в мені бажання жити звичайним життям.

На жаль, звичайне життя не гарантує щастя. Узагалі все це – я маю на увазі вчителювання – лише обман. Може, усі просто когось удають? Усі вчителі та учні в цій школі лише грають якусь роль? А Шекспір мав рацію, і весь світ – лише театр? Без гри та вдавання він просто припинить існування? Ключ до щастя – не бути собою. У кожного з нас надто багато отих «собою», тому, якщо хочете бути щасливими, просто знайдіть брехню, яка вас влаштовує.

Я дивлюся на ці усміхнені обличчя та розумію: я обрав не ту брехню.

– Чому люди вірили у відьом? – знов питаю я.

У коридорі за дверима класу проходить Дафна, посміхається мені, показує два великі пальці та швидко крокує далі. Я всміхаюсь у відповідь, наче усе тут просто чудово, наче я вже мільйон разів це робив і наче я не старий пес, який намагається навчитися нових трюків.

Я знов повторюю питання:

– Що примушувало людей вірити у чаклунство?

На першій парті дівчинка підняла руку: я думав, буде відповідати, але ні, вона просто позіхнула.

Я сам відповідаю на своє питання, намагаючись не думати про спогади, які воно будить у мені. Голос трохи тремтить, і я намагаюсь його опанувати:

– Люди вірили у відьом, бо так їм було простіше. Звичайний ворог не влаштовує людей, бо їм потрібне пояснення. І в неспокійні часи, коли всюди панувала неосвіченість, людей це влаштовувало. Як ви думаєте, хто вірив у відьом?

– Дурні люди, – буркнув хтось, я не побачив, хто саме.

Я всміхаюся. До кінця уроку п'ятдесят п'ять хвилин.

– Так, здавалося б, так і було. Але ні, у відьом вірили всі. Королева Єлизавета I видала указ проти відьом. А король Яків I, що сів на трон після неї, навіть написав книгу про відьом! А він вважався інтелектуалом! До речі, першою технологією, що почала розповсюджувати фальшиві новини, став не Інтернет, а друкована преса. А книги тільки зміцнювали марновірство. Тож майже всі люди вірили у відьом. Існували мисливці на відьом, які подорожували країною та вистежували...

Раптом голову пронизує гострий біль, і я хитко спиняюся посеред речення.

Дівчинка, що позіхала на першій парті, схвильовано питає:

– Сер, з вами все гаразд?

– Так, просто голова болить. Пусте, це минеться.

А за нею якась дівчинка з задньої парти:

– А звідки вони знали, хто відьма, а хто ні?

Питання б'ється у моїй голові, наче птаха в темній кімнаті.

Звідки вони знали?

Звідки вони знали?

Звідки вони знали?

Саффолк, Англія, 1599 рік

Моя мати, як, мабуть, і належить батькам, була складною та суперечливою особистістю. Моралістка, вона любила задоволення (їжу, музику, красу природи). Глибоко релігійну, її однаково заспокоювала як молитва, так і французька пісня. Любителя природи, її по-справжньому лякало будь-що за межами замку. Тендітна, але вперта та міцна. Не знаю, скільки дивних рис її характеру були вродженими, а скільки з'явилися після смерті батька. «У цьому світі немає жодної травинки, жодної барви, які б не були створені на нашу втіху, – сказала вона якось після нашого переїзду до Англії. А потім додала: – Так каже мсьє Кован».

Мені не подобався той мсьє Кован. Чи Кальвін^[34], якщо вже говорити правильно. Від нього лише проблеми. Але я прийняв естафету. Наші справи дедалі погіршувались, і коли вони постукали у двері, я знав, що нам ніде дітися. Я знав, що у світі не існує місця, де ми могли б почуватися в безпеці.

Мисливця на відьом звали Вільям Меннінг. Він був високий дужий чоловік з руками м'ясника. На одне око він був сліпий, хоча, може, так лише здавалося через катаракту на лівому оці. Ми не бачили, коли він приїхав до села, хоча я пам'ятаю, що якось уночі чув двох коней, що прогалопували на схід повз нашу хату. На другому коні вершником був мировий суддя. Я знав його як містера Ноя. Він гарно одягався та повадився як джентльмен. На зріст він був як Меннінг, хоча шкіру мав сіру. Наче у мерця.

Ми стали новиною національного рівня, хоча не знали про це, аж поки не почули той стук у двері.

Вільям Меннінг міцно схопив мене за руку, а другою рукою показав на маленьку рожеву пляму в мене на шкірі (намагаючись не торкатися її):

– Знак диявола! – мовив він із моторошним виразом тріумфу на обличчі. – Містере Ной, дивіться!

– Бачу. Найлихіший із лихих.

Я розсміявся, хоча мені й було страшно:

– Та це ж мене блоха вкусила!

Я й досі мав вигляд тринадцятирічного – вони не очікували опору від маленького хлопчика. Моя ж юнацька зухвалість їх розлютила. Меннінг гаркнув на мене – іншого слова і не дібрати, – а потім звернув увагу на мою матір.

– Роздягайся, – тихо та рішуче мовив він.

Тут я його зненавидів. Просто в одну мить. Виявилося, що до того моменту я взагалі не знав, що таке ненависть. Так, я знав таке почуття, бо мав абстрактну ненависть до тих, хто вбив мого батька. Але я не знав тих людей, ніколи їх не бачив. А ненависть потребує конкретного обличчя.

– Ні, – мовив я.

Мама мала спантеличений вигляд. А коли вона збагнула, що відбувається, одразу відмовила та вилаялась французькою. Меннінг був неосвічений, хоча і видавав себе за людину науки, тому й гадки не мав про жодні інші мови.

– Позначте її. Вона говорить як диявол – викликає духів!

Потому він наказав зачинити двері, бо на нашому порозі вже почали збиратися місцеві, щоб насолодитися видовищем: Розумниця Бесс була вже тут як тут, а поруч з нею стояла нещасна Еліс Гіффорд. Містер Ной зачинив двері. Я став між матір'ю та Меннінгом, а той вихопив кинджал та притулив мені до шиї.

Мати почала роздягатися. Сльози ринули з її очей. У мене теж защипало від сліз та провини. Усе це через мене, через мою фізичну «інакшість», через мою нездатність старшати, як решта людей.

– Ще одне слово, і я вб'ю твою матір-відьму просто тут раніше, ніж ти чи Марбас встигнуть щось вдіяти!

Марбас – пекельний дух, що міг лікувати від усіх хвороб^[35]. Наступні кілька годин я часто чутиму це ім'я. Той день стане кошмаром наяву.

Гола мати. Просто в нас удома, поруч зі столом та мідним посудом на ньому. Я бачив, як на неї дивився Меннінг: з ненавистю та хіттю. А потім він підійшов до неї та проколов кинджалом шкіру. Спочатку на руці, потім на плечі, тоді коло пупа. Проступили краплі крові.

– Подивіться, яка темна кров, містере Ной.

Містер Ной подивився.

Кров як кров, звичайного кольору. Як і належить звичайній людській крові. Але містер Ной побачив щось інше. А може, уявив це під впливом Меннінга.

– Так. Найтемніша з темних.

Люди бачать те, що хочуть бачити. Я сотні разів думав, що вже засвоїв цей урок, але щоразу мене це дивує. Мати кривилася від болю з кожною новою ранкою, але Меннінг був переконаний, що вона удає біль.

– Яка підступність! Видно, що біль удаваний! Видно з її обличчя! Вона уклала угоду з дияволом. Дивна смерть Джона Гіффорда стала платнею за вічну молодість її сина. Лиха угода з нечистим!

– Ми не маємо жодного стосунку до смерті Джона Гіффорда. Я працював у нього на даху і все. Моя мати з ним навіть не знайома: вона майже не виходить з хати. Прошу вас, припиніть!

Я більше не міг дивитися на це та схопив Меннінга за руку. Він ударив мене руків'ям кинджала по голові, а рукою схопив за горло. А потім знову і знову бив в одне місце – я гадав, що він розтратить мені череп. Мати відчайдушно кричала, але нічого не могла вдіяти.

Я впав долу, не в змозі навіть кричати. Мені паморочилося. Як же я хотів мати силу звичайного вісімнадцятирічного юнака!

І тоді Меннінг помітив ще один укус блохи – на тілі матері, коло пупа. Та червона цятка скидалася на місяць, що обертається навколо планети-пупа.

– Той самий знак, що й у хлопчиська!

Матір били дрижаки. Вона стояла там гола, не в змозі вимовити ані слова.

– Це просто укус блохи! – мій голос увірвався. – Лише укус!

Я сперся руками на кам'яну підлогу та спробував підвестись, але на мою голову впав ще один удар – і все навколо поглинула темрява.

Іноді мені знов та знов усе це сниться. Якщо я випадково засинаю на дивані, то знову згадую той день. Згадую ті краплі крові на тілі матері. Згадую людей, що стояли у нас на порозі. Згадую ногу Меннінга, що важко гупає коло мого обличчя, – і прокидаюся багато століть потому.

З того дня все змінилося. Не те щоб моє дитинство було ідеальним, але мені часто хочеться повернутися туди. Туди, до цього всього. До того як я познайомився з Роуз. До того як я дізнався, що буде з мамою. До того як... Хочеться повернутися в часи, коли я був просто хлопчиськом з дивним довгим ім'ям. Звичайним хлопчиськом, який ріс, як і будь-хто інший. Але вороття у минуле немає. Минуле можна тільки нести із собою, відчуваючи його вагу. Нести і молитися, щоб та вага не зламала тебе.

Лондон, сьогодні

В обід я біжу до супермаркету далі вулицею та купую собі сандвіч з пастромою^[36], пакетик чіпсів із сіллю та оцтом і пляшечку вишневого соку. На касі черга, і я йду на касу самообслуговування, якої завжди уникаю. Але день сьогодні невдалий, і тут теж. Механічний жіночий голос повідомляє мені про «невідомий предмет у зоні упаковки», хоча в цій зоні лежать лише мої покупки.

– Будь ласка, зверніться до працівника магазину, – радить мені робот. І знову: – Невідомий предмет у зоні упаковки. Будь ласка, зверніться до працівника магазину. Невідо...

Я озираюся навколо в пошуках допомоги.

– Вибачте, мені потрібна допомога, – гукаю я.

Та навколо жодного працівника. Звісно ж. Неподалік стоїть черга хлопчиків у шкільній формі (білі сорочки із зеленою чи жовтою краваткою) з напоями та пакунками їжі. Вони звертають на мене увагу, щось кажуть одне одному – вочевидь, що я їхній новий вчитель, – та сміються. Мене охоплює звичне відчуття, наче я живу не у свій час. Механічний голос ніяк не замовкне, головний біль посилюється. Лишається тільки стояти та думати: може, Гендріх був правий? Може, мені не варто було повертатися до Лондона?

* * *

Я йду коридором в учительську та минаю ту жінку в окулярах, яку бачив у парку. Учительку французької, про яку розповідала Дафна. Вона ще дивно на мене подивилася. Сьогодні на ній червоні бавовняні штани, чорна водолазка та блискучі туфлі без підборів. Волосся вона забрала в зачіску. На вигляд упевнена в собі вихована жінка. Вона перехоплює мій погляд та всміхається:

– Це ви! Ми бачилися в парку.

– О, так, – кажу я так, наче щойно її загадав. – Це були ви! А я новий вчитель історії.

– Отакої!

– І не кажіть.

Крізь посмішку я бачу на її обличчі спантеличення. Я давно живу серед людей та знаю такі погляди. І вони мене лякають.

– Радий знайомству, – кажу я.

– Навзаєм, – відповідає вона з французьким акцентом.

Мені згадується ліс. Спів мами. Я заплющую очі та бачу, як у синє небо злітає насінина клена. Охоплює знайоме відчуття клаустрофобії. Наче у в'язниці. Наче світ настільки малий, що сховатися в ньому ніде.

На тому все. Я йду собі далі. На жаль, не можна так само легко втекти від того, що вона, можливо, подумала.

Після мого першого дня вчителювання я повертаюся додому. Мене зустрічає Авраам на моєму дивані. Я сідаю поруч, а він кладе голову мені на коліна та засинає. Йому сняться якісь його собачі сни, і у нього смикаються лапи. Схоже на кіноплівку, яку зажувало. Ще він зрідка скавчить. Цікаво, про що таке він згадує? Я тихенько гладжу його по спині, щоб заспокоїти, і зрештою він перестає смикатися. Чути лише його повільне спокійне дихання.

– Усе добре, – шепочу я. – Усе добре, хлопчику... Усе добре...

Варто мені заплющити очі, як наді мною нависає громаддя Вільяма Меннінга.

Саффолк, Англія, 1599 рік

Вільям Меннінг суворим поглядом обводить темне небо. У виразі його обличчя є щось театральне, наче все це звичайна вистава. Хоча загалом такі то були часи: епоха Марлоу, Джонсона та Шекспіра. Тоді усе було театром. Навіть суд. Навіть смерть. Особливо смерть. Ми були десь за десять миль від Едвардстоуна, але зібралося все село. Можливо, вам здається, що в шістнадцятому столітті відьомські суди були звичайною справою, але можу вас запевнити, що це не так. То була дуже рідкісна розвага, і люди приїздили за милі, щоб подивитися, познущатися і загалом відчути себе в безпеці у світі, де зло знаходять та знищують.

Меннінг говорив наче до мене, але водночас і до натовпу. Він був актором. І думаю, одним із людей лорда-камергера.

– Твою долю визначить твоя мати. Якщо вона потоне – це означатиме, що ти невинний, а отже, ти житимеш. Якщо вона витримає випробування стільцем^[37] – значить, ти відьомський виродок і місце твоє на шибениці. Зрозуміло?

Я, закутий у кайдани, стояв поруч з матір'ю на трав'янистому березі річки Ларк. Їй теж закували руки та ноги. Її трусило наче мокрого кота – хоча їй і дозволили одягтися. Я хотів хоч щось їй сказати, якось заспокоїти, але знав, що будь-яке моє слово сприймуть як змову чи спроби викликати злі сили. А потім вони потягли її до стільця, що стояв на березі.

– Пробач мені, мамо, – зрештою мовив я.

– Ти ні в чому не винний, Етьєне! Ні в чому! Ти мені пробач, це моя провина. Не слід було нам сюди приїжджати. Не слід було сюди приїжджати...

– Мамо, я люблю тебе.

– Я теж тебе люблю, Етьєне, – її обличчя раптом спалахнуло непокорю крізь сльози. – Я теж тебе люблю. Ти маєш бути сильним. Сильним, як твій батько. Пообіцяй мені, що житимеш! Як би там не

було, живи. Ти особливий, і Господь для чогось дав тобі цей дар. Розумієш мене? Ти маєш зрозуміти мету цього. Пообіцяй мені, що ти житимеш!

– Обіцяю, мамо. Обіцяю. Я обіцяю.

Вони почали прив'язувати її до дерев'яного стільця. Вона у якомусь відчайдушному жесті захисту намагалася звести ноги разом, але двоє чоловіків силоміць розвели її коліна та прив'язали до ніжок стільця. Остання металева скоба притисла її до сидіння, і вона закричала.

Я не дивився, як вони тягли її вгору на мотузці. Чоловік із кучмою волосся важко налягав на мотузку, піднімаючи стілець над водою.

Раптом Меннінг наказав йому:

– Почекай-но, лиши його так, – стілець завис у найвищому положенні.

Я побачив мою матір на тлі суворої небесної синяви. Голова її впала на груди, і вона зустріла мій погляд. Я і досі, через століття, бачу жах у її очах.

– Починайте! – розпорядився Меннінг, підійшовши до самого берега.

– Ні!

Я заплющив очі й почув, як стілець зі сплеском торкнувся поверхні води. Не треба було дивитися, але я все одно відкрив очі та дивився, як мати зникає під водою, перетворюється на зелено-коричневу пляму в глибинах ріки, а потім зовсім зникає. На поверхню вирвалося кілька бульбашок повітря. Вільям Меннінг розгорнув долоню – знак чоловікові тримати стілець під водою. Я дивився на ту червону м'ясисту долоню, долоню тупої бездушної істоти – дивився та благав, щоб він нарешті зібрав ті пальці в кулак. Хоча вона все одно помре. Але навіть так, під загрозою власної смерті, я відчайдушно благав Бога, аби її витягли з-під води живою. Я хотів хоча б ще раз із нею поговорити. Здавалося, без її голосу світ перестане існувати.

Нарешті вони витягли з води стілець, на якому повисло мертве тіло. Річка навіки приховала ту таємницю: чи вона навмисне видихнула все повітря, чи від паніки? Чи пожертвувала вона власним життям заради мене? Я ніколи цього не дізнаюся. Але вона померла – і померла через мене. А я лишився живий завдяки їй. Лишився живий шкодувати про ту обіцянку, що дав їй наостанок.

Частина друга
Чоловік, що був Америкою

Лондон, сьогодні

Я тут.

На парковці для автомобілей. Щойно закінчився другий робочий день в окфільдській школі, і тепер я знімаю замок зі свого велосипеда, який вранці прив'язав до металевої огорожі парковки. Я не довіряю автомобілям, тому їжджу на велосипеді. Їжджу вже років сто та вважаю велосипед дійсно одним із найвидатніших винаходів людства.

Іноді зміни на краще, а іноді ні. Наприклад, сучасні туалети зі змивом – точно на краще. А от каси самообслуговування в супермаркетах – точно ні. А іноді зміни одночасно і на краще, і ні. Як Інтернет. Як електронне піаніно. Як часник, що продається вже порізаним. Як теорія відносності.

Усе життя таке. Не треба боятися змін і не треба особливо їх заохочувати. Звісно, якщо вам нічого втрачати. Зміни – це і є життя. І це єдина константа, на яку я спираюся.

Камілла прямує до свого авто. Це та жінка, яку я бачив у парку й у коридорі вчора. Тоді, учора, ми не дуже багато говорили, бо мене охопила клаустрофобія і схотілося втекти.

Але тепер тікати нікуди. Вона підходить до своєї машини, відчиняє дверцята та кидає погляд у мій бік – а я ніяк не можу впоратися з тим клятим замком. Ми зустрічаємося поглядами.

– Вітаю!

– О, привіт!

– Ви історик, еге ж?

Історик.

– Саме так. Ось, ніяк не можу здолати цей замок, – пояснюю я.

– Хочете, я вас підвезу?

– Ні-ні, – надто швидко відповідаю я. – Я... тут... це...

(Байдуже, як довго ви живете, але навчитися вести оці пусті балачки неможливо.)

– Я Камілла. Камілла Герен. Приємно познайомитися ще раз. Я французенка. Тобто викладаю французьку. Ну і французенка за національністю теж, хоча яка різниця, хто де народився, згодні? Тільки ідіоти надають значення таким дрібницям.

Не знаю чому, але випалюю:

– Я теж народився у Франції. – Чорт забирай, у мене в резюме написано зовсім інше, а Дафна поруч. *Що я роблю? Нащо було це казати?*

Інша вчителька – з нею я ще не знайомий – виходить зі школи.

Камілла прощається з нею, а потім знов до мене:

– То що, ви теж говорите французькою?

– Oui. Але моя французька дещо застаріла – un peu vieillot^[38].

Вона нахилиє голову, і на лобі з'являється зморшка. Я знаю цей погляд – впізнавання.

– C'est drôle. J'ai l'impression de vous reconnaître^[39]. Де б ми могли бачитися? І я не про парк. Раніше. Я точно бачила вас раніше.

– Мабуть, мого допельганґера^[40]. У мене таке обличчя, що його часто з кимось плутають.

Я ввічливо всміхаюся та намагаюся дистанціюватися. Такі розмови не ведуть ні до чого хорошого. А ще від них посилюється головний біль.

– У мене короткозорість, тому я ношу окуляри. Але колись я проходила тест, і мені повідомили, що в мене неймовірна візуальна пам'ять, – упевнено розповідає вона. – Це мій дар. Якись особливості скроневої частки мозку. Такі показники має лише один відсоток людей. Ось який у мене мозок.

Як же я хочу, аби вона припинила розмовляти. Хочу стати невидимим. Хочу стати нормальною людиною, якій немає чого приховувати. Але я просто відводжу погляд.

– Це чудово.

– А коли ви востаннє були у Франції?

– Уже давно, – я сумніваюся, що вона настільки доросла, щоб згадати мене з 1920-х. Тут нарешті замок піддається. – До завтра!

– Я точно згадаю, де я вас бачила! – сміється вона та сідає у свій маленький «Ніссан». – Я розгадаю вашу загадку!

– Ну ж бо! – кажу я, а коли вона зачиняє дверцята, додаю: – Чорт забирай...

Вона виїжджає з парковки та сигналить мені на прощання. А потім ще махає рукою. Я теж махаю. Сідаю на велосипед та їду геть. Це було б так просто – взагалі завтра не приходити. Просто подзвонити Гендріху та зникнути. Але якась маленька – маленька, але небезпечна – часточка моєї свідомості хоче дізнатися, де ж вона мене бачила. Може, це та часточка, яка прагне, щоб її розгадали?

Трохи пізніше телефонує Гендріх.

– Ну що, як тобі Лондон?

Я сиджу за маленьким столиком з «Ікеа» та роздивляюся елізаветинське пенні, що я ношу із собою вже кілька століть. Зазвичай воно просто лежить у моєму гаманці, у поліетиленовому пакету, але зараз я поклав його на стіл. Я роздивляюся герб, що повільно стирається з поверхні монетки, та згадую, як Маріон міцно стискала її в руці.

– Нормально.

– А як робота? Ти... пристосовуєшся?

Щось у його голосі мене бентежить. Він говорить якимось... по-опікунськи. А оце його «пристосовуєшся» звучить дещо глузливо.

– Слухай, Гендріху, ти мені вибач, але в мене страшенно болить голова. Я знаю, у тебе там ще ранок, але тут уже доволі пізно, і я б хотів завтра встати раніше, аби підготуватися до занять. Тож якщо ти не проти, я б зараз ліг спати...

– У тебе й досі болить голова?

– Іноді.

– Це нормально. Усі ми проходимо через це в середньому віці. Це біль спогадів. Для тебе зараз головне – берегтися. Сучасне життя не надто заспокійливо впливає на мозок. Спробуй менше сидіти за комп'ютером. Очі в нас теж не створені для такого. Взагалі нічийі очі

для такого не створені. Крім того, блакитний спектр погано впливає на добові ритми.

- Саме так, добові ритми. То я краще піду спати.
- Це дещо невдячно, як гадаєш? – зауважує він після миті тиші.
- Що саме?
- Твоє ставлення.

Я кладу монетку в пакетик та закриваю застібку.

- Ставлення тут ні до чого. Взагалі ніякого ставлення немає.
- Я останнім часом багато думав.
- Про що?
- Про початок.
- Початок чого?

– Нас. Про ті часи, коли я почув про доктора. Коли відправив телеграму Агнес. Коли вона по тебе приїхала. Коли ми вперше зустрілися. 1891 рік. Чайковський. Гарлем^[41]. Хот-доги. Шампанське. Регтайм^[42]. Усе це. Я перетворив кожен твій день на день народження. І я досі це роблю. Міг би робити, якби тобі не кортіло жити найбільш нудним життям, яке тільки можна уявити. І якби ти нарешті поборов своє маніакальне прагнення відшукати Маріон.

– Вона моя дочка.

– Це я розумію. Але ти тільки-но подивись, які життя в тебе були. Які життя я тобі дав...

Я на кухні – поставив телефон на режим гучномовця та наливаю собі келих води. Тепер п'ю воду великими ковтками. У голові думки про маму, що під водою випускає останнє повітря. Гендріх продовжує говорити, а я повертаюся до кімнати та відкриваю ноутбук.

– Я, можна сказати, твоя фея-хрещена, чи не так? Ти був простою Попелюшкою – робив підкови для коней, якщо я не помиляюся? А зараз поглянь-но на себе! Ти можеш мати хоч карету, хоч кришталеві черевички – що схочеш.

Я заходжу на Фейсбук: нещодавно створив собі сторінку, бо зараз вкрай підозріло, якщо у тебе її немає. Гендріх теж підтримував цю ідею

– у нього самого, тобто у пластичного хірурга на пенсії, якого він наразі вдавав, теж була своя сторінка. Звісно ж, інформація у наших профілях – цілковита брехня. Крім того, на Фейсбуці навіть не передбачена можливість вказати 1581-й як рік народження.

– Ти мене чуєш?

– Так-так, Гендріху, чую. Ти моя фея-хрещена.

– Я ж хвилююся за тебе. Правда. Томе, ще тієї миті, як ти вперше з'явився, я побачив щось у твоїх очах. Якусь жагу.

– Жагу? – втомлено розсміявся я.

І тут я помічаю. Запит у друзі. Від неї. Від Камілли Герен. Я приймаю його, і під теревеньки Гендріха проглядаю її стіну.

Вона пише то англійською, то французькою, і використовує багато смайликів. Постить цитати Маї Енджелоу^[43], Франсуази Саган^[44], Мішель Обама, Джона Кеннеді та Мішеля Фуко^[45]. У Франції у неї є друг, який збирає гроші на лікування людей, що страждають на хворобу Альцгеймера, – вона розмістила посилання на сторінку збирання грошей. Ще вона написала кілька невеличких віршів. Я читаю один – «Хмарочоси». А потім інший – «Ліс». Мені подобається. А потім, майже рефлекторно, клацаю на вкладку з фотографіями. Хочеться дізнатися про неї більше, зрозуміти, звідки вона може мене знати. Можливо, вона альба і ми зустрічалися колись дуже давно. Але ні, бо я бачу її фотографії за 2008 рік, і на них вона виглядає значно молодшою. На них їй років двадцять. Іноді на фото з нею чоловік – Ерік Вінсент. Нестерпно гарний чоловік. Ось фото, на якому він плаває у річці. А ось на ньому жилет бігуна з номером. Він відмічений на усіх фото. І він є майже на всіх її фото профілю аж до 2011 року. А потім у неї немає жодних фото, аж до 2014. Цікаво, що ж сталося з Еріком? Я знов відкриваю той вірш, «Ліс» – тепер очевидно, що він присвячений йому. А його сторінки на сайті більше немає.

Здається, тут не тільки у мене є таємниці.

– Томе, тобі не можна кидати якір. Ти ж пам'ятаєш про перше правило? Пам'ятаєш, у Дакоті я сказав тобі про перше правило?

Ось одне фото за 2015-й: Камілла сумно дивиться убік. Вона сидить у вуличному кафе десь у Парижі. На столику стоїть келих червоного вина. Це перше фото, на якому вона в окулярах. Тут на ній яскраво-червоний кардиган, у який вона щільно загорнулася. Мабуть, вечір видався прохолоднішим, ніж вона очікувала. На губах у неї нещира посмішка.

– Перше правило, – втомлено відповідаю я, – не закохуватися.

– Саме так, Томе. Не закохуватися. Це найдурніша помилка.

– Слухай, не хочу поводитися невічливо, але чого ти телефонуєш? Я тут намагаюся вжитися у свою роль, і ти не надто допомагаєш.

– Роль поденьки?

Я чую у слухавці зітхання. Потім він відкашлюється та відповідає:

– Колись у мене був знайомий. Поденька. Канатоходець. Його звали Кедр, як дерево. Дивне ім'я – і людина дивна. Він працював на ярмарку на Коні-Айленд^[46]. Вправний був канатоходець. А знаєш, у чому різниця між вправним канатоходцем та невправним?

– Ні.

– Вправний живий.

Він сміється з власного жарту, а потім продовжує:

– Так ось, він розказав мені свій секрет – як ходити по канату. Зазвичай усі кажуть, що треба розслабитися та забути про висоту. А він каже – навпаки. Головне – ніколи не розслаблятися. Ніколи не вважати, що ти професіонал. І ніколи не забувати про висоту. Розумієш, до чого я? Томе, ти не можеш бути поденькою. Ти не можеш просто розслабитися, бо висота надто велика.

Я беру телефон та йду в туалет. Намагаюся дзюркотіти тихенько, щоб він не чув.

– Не забувати про висоту. Зрозуміло. Але я й досі не розумію, чого саме ти телефонуєш.

Я дивлюся у дзеркало та раптом дещо помічаю. Дещо чудове просто у мене над лівим вухом. Сива волосинка! Уже друга! Першу я знайшов у 1979-му. Десь у 2100-му їх уже стане стільки, що

помічатимуть інші люди. Я дуже рідко зауважую якісь зміни у своїй зовнішності, і щоразу мене це страшенно тішить. Роздивившись волосинку, я змиваю та виходжу. Відчуття простої смертної радості не відпускає.

– Телефоную, коли хочу. А ти маєш відповідати, бо інакше я хвилюватимуся. А ти знаєш, що мене краще не хвилювати, бо я починаю діяти. Не забувай своє місце, Томе. Не забувай, як тобі допомогла наша організація. Так, ми б хотіли знайти твою дочку. Але і ти не забувай. Не забувай, що у 1891-му ти був самотній та загублений, ти не знав свободи. У тебе не було вибору. Ти був просто вбитий горем чоловік, який і сам не знав, хто він. А я дав тобі мапу та допоміг відшукати себе.

Я і досі себе не відшукав. Але я цього не кажу. Ба навіть більше – я навіть не наблизився до того, щоб себе знайти.

– Пам'ятай про 1891-й, Томе. Просто пам'ятай.

Він кладе слухавку, а я роблю, як він сказав. Дивлюся фото Камілли, а сам згадую 1891-й. Тоді моє життя круто змінилося, і я намагаюся зрозуміти, чи мене впіймали у пастку, чи подарували свободу. А може, і те, й інше одночасно.

Хмарочоси

Мені
Подобається
Що
Вірші
Якщо їх перевернути
На бік
Схожі на
Крихітні міста
Десь
У далечині.
Хмарочоси
Слів

Ліс

Я хочу щоб ти
Не поспішав
Я хочу щоб усе навколо
Не поспішало
Я хочу перетворити
Момент на ліс
І назавжди
Оселитися у тому лісі
Коли ти був тут

Сент-Олбанс, Англія, 1891 рік

Джеремая Картрайт оглянув небо та з похмурою серйозністю оголосив, що невдовзі дощитиме і що йому треба йти по залізо, поки ще сухо. Це значило, що його не буде десь з годину. Я лишився сам спостерігати, як у горні метал розжарюється до червоного, а потім до помаранчевого. Усе як і в житті: куй, поки не згасло. Але не абикомі. Треба дочекатися, поки помаранчевий колір заліза почне яскравішати, набувати рожево-жовто-помаранчевого відтінку. Ось це колір для кування. Колір змін. Але жовтий дуже швидко перетвориться на білий – і тоді вже надто пізно. Треба уважно стежити та вихоплювати метал вчасно.

Я саме дістав шматок металу, поклав його на ковадло та почав кувати – коли збагнув, що в кузні хтось є.

Це була жінка. Жінка незвичайної зовнішності.

Я і досі добре пам'ятаю ту мить, коли вперше її побачив. На вигляд років сорок. Одягнена вона була в довгу спідницю та блузу – все чорне, – а обличчя її потопало в тіні крилатого капелюха. Надто жарке вбрання для червня, не кажучи вже про пекло кузні. Через тінь капелюха я не одразу помітив чорну шовкову пов'язку в неї на лівому оці.

– Вітаю. Чим можу вам допомогти?

– Думаю, навпаки.

– Що?

Вона похитала головою – видно було, що їй тут надто спекотно.

– Не треба запитань. Дізнаєтесь усе пізніше. Обіцяю відповісти на всі ваші питання. Але зараз маєте піти зі мною.

– Що?

– Вам не можна тут лишатися.

– Що?

– Як я вже сказала, зараз не час для питань.

Наступної миті на мої груди дивився маленький пістолет.

– Та що ви в біса робите?!

– Ви видали себе науковому товариству. Існує організація... Слухайте, я не маю часу зараз усе пояснювати. Якщо ви залишитеся тут, вас уб'ють.

Від спеки кузні у мене нерідко траплялися галюцинації, і я спочатку подумав, що мені це наче сниться.

– Доктор Хатчінсон мертвий, – спокійно повідомила вона. І у спокої її голосу вчувалася сила – вона не просто повідомляла мені факт, а наче стверджувала його неминучість.

– Доктор Хатчінсон?

– Його вбито.

Це слово повисло в тиші повітря – його не перекривало навіть ревище горна.

– Хто вбивця?

Вона простягла мені вирізку з газети «Таймз».

«Тіло доктора знайдено у Темзі». Я швидко проглянув статтю.

– Ви припустилися помилки. Вам не треба було розповідати йому про свою хворобу. Він написав статтю про неї. Про хворобу. І навіть назву їй дав – анагерія. Ця стаття скоріш за все була б опублікована, а цьому треба було будь-що завадити. У нашої організації просто не лишалося іншого виходу. Він мав померти.

– Його вбили ви?

Спалахи полум'я підсвітили її обличчя.

– Так. Так, я вбила його, щоб урятувати інші життя. А тепер ви маєте піти зі мною. На нас чекає машина, ми рушаємо в Плімут.

– Плімут?

– Не хвилюйтеся, це не для того, щоб нагадати вам про минуле.

– Я не розумію. Хто ви?

– Мене звати Аґнес.

Вона відкрила свою сумочку та простягла мені конверт. Я поклав молот та взяв його – ні імені, ні адреси. Але навпомацки відчув, що всередині багато паперів.

– Що це?

– Квиток. І ваші документи.

Я насупив брови.

– Що?

– Ви живете вже давно. У вас хороший інстинкт виживання. Але наразі вам треба полишити це місце. Ідіть зі мною. На нас чекають. З Плімута ми рушаємо до Америки. Ви отримаєте відповіді на всі свої питання. Взагалі на всі.

Потому вона вийшла.

Атлантичний океан, 1891 рік

Кораблі змінилися.

Я і раніше ходив у море, але тепер складалося враження, що я не на кораблі, а на суходолі.

Прогрес людства можна виміряти відстанню між людиною та природою. Тепер ми могли перебувати посеред Атлантики на одному з таких пароплавів, як «Етрурія», і почуватись як у ресторані десь у Мейфері^[47].

Ми подорожували першим класом. У ті часи перший клас дійсно був першим – і доводилося відповідати цьому статусу. Жінка – Агнес – дала мені повну валізу нового одягу. Там я знайшов вишуканий саржевий костюм-трійку та шовкову аскотську краватку^[48]. А ще я поголився. Власне, поголила мене вона, а я щохвилини чекав, що вона переріже мені горло тією бритвою.

Ми сиділи в ресторані, звідки було видно нижні палуби. Там гуляли пасажери другого та третього класу. У майже такому самому одязі, який я носив ще тиждень тому. Дехто, спираючись на поруччя, мрійливо споглядав обрій: на них чекали острів Елліс^[49] та американська мрія.

З усіх людей, яких я зустрічав протягом свого життя, Агнес описати важче за всіх. Можна сказати, що вона була неймовірно рідкісним поєднанням рішучості, аморальних звичок та стриманості. А ще вона вміла вбивати.

Під час подорожі Агнес продовжувала носити жалобне вбрання в стилі королеви Вікторії. Якимось чином навіть її чорна пов'язка на оці виглядала елегантно та доповнювала бездоганний образ жінки з найвищого суспільства. Хоча її звичка пити віскі була дещо ексцентричною для тих часів.

Її ім'я на той момент було Джилліан Шилдс, але від народження її звали Агнес Вейд.

– Якщо подумки, то звіть мене Агнес. Агнес Вейд. Хоча в житті я більше ніколи не використаю це ім'я.

– Тоді можете подумки звати мене Том Азар.

Агнес народилася 1407 року в Йорку – старша за мене майже на століття. Це мене одночасно бентежило та заспокоювало. Тоді я ще не чув численних історій про її колишні життя, але вона вже встигла повідомити мені, що в середині вісімнадцятого століття носила ім'я Флори Берн – відомої «піратки», що грабувала судна біля американського узбережжя.

Вона замовила фрікасе з курки, а я – смаженого на відкритому вогні луфаря.

– У вашому житті є жінка?

Я дещо завагався з відповіддю, і вона квапливо пояснила своє питання:

– Не хвилюйтеся, як чоловік ви мене не цікавите. Ви надто серйозний. Мені подобаються серйозні жінки, але чоловіків я люблю легких, розумієте? Питаю я суто з цікавості – у вас же має хтось бути? Чи мала? Ніколи не повірю, щоб за таке довге життя у вас нікого не було.

– Була одна жінка. Дуже давно.

– А ім'я у неї було?

– Так. Було. Ім'я було, – я намірився більше нічого не повідомляти.

– І відтоді ви не мали ні з ким стосунків?

– Та ні. Ні. Ні з ким.

– Чому?

– Тому що.

– Вам подобається пестити своє розбите серце?

– Кохання – це біль. Простіше не кохати.

Вона кивнула, погоджуючись зі мною, а потім сковтнула, наче мої слова мали якийсь смак.

– Так, авжеж. Кохання – це біль, – її очі прикипіли до обрію.

– То що, може, розкажете мені, нащо ви вбили доктора Хатчінсона?

Вона скинула оком інших пасажирів у ресторані: усі статечно сиділи за столами в надто вишуканих одечах.

– А ви, може, не розкидатиметесь звинуваченнями у вбивстві в обідній залі? Вам би не завадило навчитися обережності. Приміром, говорити про щось обтічно? Уявіть, що правда – це пряма лінія, і навчіться ходити дугою. Я гадала, ви вже це зрозуміли. Як ви взагалі так довго лишалися живим?

– Та я знаю, але...

Агнес заплющила очі.

– Подорослішайте нарешті! Ви поведетеся як дитина. Може, на вигляд ви вже дорослий чоловік, але всередині ви й досі хлопчисько із широко розплющеними очима. Вам терміново треба подорослішати. Треба якось вас цивілізувати, чи що.

Така байдужість образила мене.

– Він був хорошою людиною.

– Він був людиною – і насправді це все, що вам про нього відомо, чи не так? Доктор, що шукав слави, яка б витягла його з бідності. Його найкращі роботи лишилися в минулому. Якби йому випала нагода – він би першим вас прибрав. Йому було шістдесят вісім. Просто мішок з кістками, та й усе. Йому все одно лишалося кілька років – у найкращому випадку. А якби він залишився живий та опублікував свою працю, якби став людиною, що відкрила анагерію, це призвело б до колосальних проблем. До загибелі людей, у яких попереду не кілька років, а кілька століть. Це і називають загальним благом, розумієте? Якимись життями доводиться жертвувати, щоб урятувати більше життів. За це і бореться наша організація.

– Організація, організація, організація... Ви постійно говорите про цю організацію, але насправді нічого про неї не розповідаєте. Я навіть не знаю її назви.

– «Альбатрос».

– «Альбатрос»?

Тут принесли наші замовлення.

– Чи можу я ще щось для вас зробити? – чемно спитав охайно вдягнений офіціант із гладенькою зачіскою.

– Так. Зникніть, будь ласка, – мило посміхнулася йому Аґнес.

Того, вочевидь, вразило таке ставлення. Він зайвий раз пригладив свої вуса та буркнув:

– Охоче.

Я роздивлявся свою вишукано приготовану рибу та слухав, як мій шлунок бурчить від голоду та туги: я такого не їв уже років сто.

– Панує думка, що альбатроси довго живуть. І ми теж довго живемо. Гендріх Пітерсен заснував цю організацію в 1867 році, щоб об'єднати таких, як ми, альбатросів, або альб, та захищати від зовнішніх загроз.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

Мейтн
Хейв

Як

Зупинити

Час

Примітки

1

Вид морського молюска. (Тут і далі прим. перекл., якщо не зазначено інше.)

[Повернутися](#)

2

Далекозорість, що розвивається з віком.

[Повернутися](#)

3

Триколісний моторикша, популярний транспорт у азійських країнах.

[Повернутися](#)

4

Місцева назва цейлонських макак.

[Повернутися](#)

5

Млинець з окатою яєчнею.

[Повернутися](#)

6

Район на північному заході Лос-Анджелеса.

[Повернутися](#)

7

Муха-одноднівка.

[Повернутися](#)

8

Південне узбережжя півострова Сорренто, Італія. З 1997 року є об'єктом Світової спадщини ЮНЕСКО.

[Повернутися](#)

9

Один із районів лондонського Іст-Енду, прилеглий до Тауеру. Розташований у центрі Лондона.

[Повернутися](#)

10

Острівна країна на сході Карибського моря.

[Повернутися](#)

11

Графство у східній частині Англії, на узбережжі.

[Повернутися](#)

12

Старовинні щипкові струнні інструменти.

[Повернутися](#)

13

Вид народної флейти, розповсюджений у деяких регіонах сучасної Великої Британії.

[Повернутися](#)

14

Один з двох окремих будинків, що мають одну спільну стіну.

[Повернутися](#)

15

Застаріла назва чуми.

[Повернутися](#)

16

Пер. уривку з пісні «Come Again, sweet love doth now invite», що була надрукована у збірнику пісень для лютні в 1597 році.

[Повернутися](#)

17

Один із центральних районів Лондона, колись був окремим містечком.

[Повернутися](#)

18

Йдеться про *River Thames frost fair* – масові заходи, що проводилися на поверхні замерзлої Темзи в морозні зими. Усього їх проводили 24 рази.

[Повернутися](#)

19

Лікарня, що існувала з 1841 до 1953 року.

[Повернутися](#)

20

Стиль XIX століття. Чоловіки, що його дотримувалися, особливо стежили за своєю зовнішністю та вишуканістю поведінки.

[Повернутися](#)

21

Назва Бетлемської королівської психіатричної лікарні. Заснована в 1377 році.

[Повернутися](#)

22

1558–1603 роки – часи правління королеви Єлизавети I.

[Повернутися](#)

23

1509–1547 роки.

[Повернутися](#)

24

Гроут – монета в 4 пенси. Півгроут – монета у два пенси.

[Повернутися](#)

25

У квітні 1769 року острів за таємним наказом лорда адміралтейства відвідав капітан Джеймс Кук.

[Повернутися](#)

26

Офіційна посада, що з'явилася у Середньовіччі.

[Повернутися](#)

27

Історичний район Лондона. Нині є частиною Тауер-Гемлетс.

[Повернутися](#)

28

Зима (англ.).

[Повернутися](#)

29

Ліки від грипу та застуди.

[Повернутися](#)

30

Джазовий стандарт, уперше записаний у 1925 році Беном Барні. На основі джазових стандартів музиканти імпровізують.

[Повернутися](#)

31

Невеличкий собака з кучерявою шерстю, підвид болонок.

[Повернутися](#)

32

Піджанр народної англійської музики; пісні моряків.

[Повернутися](#)

33

Популярний вид вокальної музики 1570–1650 років. На піку популярності часто виконувався при дворі короля Людовіка XIII Справедливого.

[Повернутися](#)

34

Французький протестантський проповідник, засновник кальвінізму.

[Повернутися](#)

35

Згідно з гримуаром «Малий ключ Соломона», де наводилися відомості про християнську демонологію.

[Повернутися](#)

36

Копчена яловичина.

[Повернутися](#)

37

Підозрювану жінку прив'язували до стільця та опускали в річку.

[Повернутися](#)

38

Так. Дещо застаріла (*фр.*).

[Повернутися](#)

39

Це дивно. У мене таке враження, наче я вас знаю (*фр.*).

[Повернутися](#)

40

Дослівно – двійник. У літературі епохи романтизму це дияволічний двійник людини, антитеза янголу-охоронцю.

[Повернутися](#)

41

Негритянський квартал у Нью-Йорку.

[Повернутися](#)

42

Жанр американської музики. Початково виник як спосіб гри на фортепіано, який імітував звучання банджо, а в 90-х роках XIX століття розвинувся як інструментальна форма.

[Повернутися](#)

43

Сучасна американська письменниця і поетеса. У своїй творчості зосереджує увагу на темах расизму, особистості, сім'ї та подорожей.

[Повернутися](#)

44

Сучасна французька письменниця. У своїй творчості торкалася переважно тематики чуттєвих конфліктів і сучасної звичаєвості.

[Повернутися](#)

45

Філософ та історик XX ст. Найбільш відомий завдяки своїм критичним дослідженням соціальних інституцій, психіатрії, медицини, наук про людину, системи в'язниць, а також завдяки своїм роботам з історії сексуальності.

[Повернутися](#)

46

Півострів у Брукліні, де розташований відомий луна-парк.

[Повернутися](#)

47

Фешенебельний район Лондона.

[Повернутися](#)

48

Краватка з широкими, наче у шарфа, кінцями.

[Повернутися](#)

49

Найбільший пункт прийому іммігрантів, бухта Нью-Йорка.

[Повернутися](#)